

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Lapsen kansalaisuus ja yhteiskunnallinen osallistuminen lapsuudentutkimuksessa

Helsingin yliopisto
Kasvatustieteellinen tiedekunta
Yleinen ja aikuiskasvatustiede
Pro gradu -tutkielma
Marraskuu 2019
Henna Kallinen

Ohjaaja: Katariina Stenberg

Tiedekunta - Fakultet - Faculty Kasvatustieteellinen tiedekunta		
Tekijä - Författare - Author Henna Kallinen		
Työn nimi - Arbetets titel Lapsen kansalaisuus ja yhteiskunnallinen osallistuminen lapsuudentutkimuksessa		
Title Children's citizenship and participation in childhood studies		
Oppiaine - Läroämne - Subject Yleinen- ja aikuiskasvatustiede		
Työn laji/ Ohjaaja - Arbetets art/Handledare - Level/Instructor Pro gradu -tutkielma / Katariina Stenberg	Aika - Datum - Month and year 11 / 2019	Sivumäärä - Sidoantal - Number of pages 51 s + 7 liites.
Tiivistelmä - Referat - Abstract <p>Tässä tutkielmassa tarkastellaan lapsen kansalaisuutta lapsuudentutkimuksen empiirisissä tutkimusasetelmissä. Lapsen kansalaisuutta on tutkittu yhteiskuntatieteellisessä lapsuudentutkimuksessa etenkin kahden viime vuosikymmenen ajan. Tutkielmassa kysytään, millaisten kysymystenasetteluiden, teemojen ja teorioiden valossa viimeaikaisessa empiirisessä lapsuudentutkimuksessa hahmotetaan lapsen kansalaisuutta. Yhteiskunnallinen lapsuudentutkimus on monitieteistä ja sen piirissä lapsen kansalaisuuden tutkimusta tehdään myös hyvin moninaisissa yhteiskunnallisissa, sosiaalisissa ja poliittisissa konteksteissa. Lapsen asema suhteessa kansalaisuuteen on monin tavoin kaksijakoinen. Toisaalta lapset ovat muodollisesti jo syntyessään kansalaisia ja heillä on monia oikeuksia, velvollisuuksia ja mahdollisuuksia osallistua yhteiskuntaan. Toisaalta lapset taas asettuvat kansalaisuuden ulkopuolelle vasta tuleviksi kansalaisiksi, sillä täysi jäsenyys poliittisessa yhteisössä on varattu vain aikuisille. Tämä asetelma on lapsuudentutkimuksessa keskeinen lähtökohta, josta lapsen kansalaisuutta hahmotetaan. Se asettuu myös keskeiseksi lähtökohdaksi tutkielmalle.</p> <p>Tutkielman aineistona oli 17 lapsen kansalaisuutta empiirisestä näkökulmasta tarkastelevaa tutkimusartikkelia. Näitä artikkeleita tarkasteltiin kirjallisuuskatsauksen keinoin narratiivista ja kuvailevaa analyysia hyödyntäen.</p> <p>Artikkeliaineiston valossa lapsen kansalaisuus rakentuu suhteessa yhteiskunnalliseen, sosiaaliseen, poliittiseen ja historialliseen kontekstiinsa. Poliittisten ja lainsäädännöllisten rakenteiden olemassaolo näyttäytyy olennaisena lasten yhteiskunnallisen toimijuuden mahdollistajana. Lasten yhteiskunnalliselle osallistumiselle on varattu institutionaalisissa kehyksissä paikkoja erilaisen järjestetyn osallisuus-toiminnan puitteissa. Osallisuusinstituutioissa tarjoutuu mahdollisuuksia harjoitella yhteiskunnallista osallistumista, mutta toisaalta niihin sisältyy monia rajoituksia. Lapsen kansalaisuus toimijuutena on saanut yhä moninaisempia tulkintoja, kun sitä on tutkittu eletyn kansalaisuuden kehyksessä. Kansalaisuus näyttäytyy tutkimusartikkelien valossa käsitteenä, joka tuo näkyväksi myös monia aikuisen ja lapsen suhteeseen liittyviä teemoja. Kansalaisuuden teemat tarjoavat myös monipuolisia näkökulmia lasten ja aikuisen eettisen kohtaamisen tarkasteluun. Lapsen paikkaa kansalaisuuden kentässä avaavat erityisesti näkymät kansalaisuuden marginaalipositioihin. Kansalaisuus näyttäytyy käsitteenä, jonka kautta on hedelmällistä tarkastella erilaisia yhteiskuntaan osallistumisen ja toisaalta siitä ulossulkemisen mekanismeja.</p>		
Avainsanat - Nyckelord Lapset, kansalaisuus, kirjallisuuskatsaus, narratiivinen analyysi		
Keywords Children, citizenship, literature review, narrative analysis		
Säilytyspaikka - Förvaringsställe - Where deposited Helsingin yliopiston kirjasto – Helda / E-thesis (opinnäytteet)		
Muita tietoja - Övriga uppgifter - Additional information		

Tiedekunta - Fakultet - Faculty Faculty of Educational Sciences		
Tekijä - Författare - Author Henna Kallinen		
Työn nimi - Arbetets titel Lapsen kansalaisuus ja yhteiskunnallinen osallistuminen lapsuudentutkimuksessa		
Title Children's citizenship and participation in childhood studies		
Oppiaine - Läroämne - Subject Educational sciences		
Työn laji/ Ohjaaja - Arbetets art/Handledare - Level/Instructor Master's Thesis / Katariina Stenberg	Aika - Datum - Month and year 11 / 2019	Sivumäärä - Sidoantal - Number of pages 51 pp. + 7 appendices
Tiivistelmä - Referat - Abstract <p>This thesis examines children's citizenship in recent empirical research in the field of childhood studies. The thesis will examine the questions, themes and theoretical approaches that have framed the studies of children's citizenship. Childhood studies is a multidisciplinary field and the research concerning children's citizenship is embedded within multifaceted social and political contexts. Children's relationship with the citizenship is unsettled. Children are being given many rights, responsibilities and possibilities to participate but at the same time they are excluded from citizenship. Children's place as becoming citizens has been persistent in societies where especially political citizenship remains a field fully open only for adults. This understanding frames the recent research of children's citizenship.</p> <p>The study data consists of 17 research articles that are examining children's citizenship through empirical data. These articles were reviewed and analysed applying narrative analysis.</p> <p>The study data shows that children's citizenship is constructed in social, political and historical contexts. Political and legislative structures are the basis of children's social participation. In institutionalised settings, children's participation is enabled in participatory activities. These participatory settings facilitate children's agency and advocacy but also demonstrate some restrictions. The approaches of lived citizenship have opened new interpretations of the ways that children enact citizenship. The studied articles show that citizenship is a concept that illuminates the aspects of the relationship between children and adults and may generate some understanding of ethical encounters. Examining the marginal positions of citizenship is helpful in discussing children's place in society. Citizenship as a concept unfolds the different aspects of inclusion and exclusion in society.</p>		
Avainsanat - Nyckelord Lapset, kansalaisuus, kirjallisuuskatsaus, narratiivinen analyysi		
Keywords Children, citizenship, literature review, narrative analysis		
Säilytyspaikka - Förvaringsställe - Where deposited Helsinki University Library – Helda / E-thesis (theses)		
Muita tietoja - Övriga uppgifter - Additional information		

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	1
2	KANSALAINEN KOHTAA LAPSEN JA KYSYY, KUKA SINÄ OLET	3
	2.1 Kansalaisuuden juurilla	3
	2.2 Lapsuudentutkimuksen lapsikansalainen.....	7
	2.3 Kansalaisuuden syleilyssä ja rajamailla.....	9
	2.4 Yhteenveto.....	12
3	TUTKIELMAN TOTEUTUS	13
	3.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymys	13
	3.2 Kirjallisuuskatsaus ja narratiivinen analyysi menetelminä.....	14
	3.3 Tutkimusaineisto	15
	3.4 Analyysin kulku.....	16
4	LAPSI ETSII TIETÄÄN ULOS KANSALAIUUUDEN ODOTUSHUONEESTA.....	18
	4.1 Lainsäädäntö osallistumisen ja osallisuuden perustana	18
	4.2 Osallistumalla ja oppimalla kansalaiseksi	21
	4.3 Eletty kansalaisuus	26
	4.4 Lapsen ääni ja tietämisen tilat	30
	4.5 Kohti eettistä kohtaamista	34
	4.6 Yhteenveto.....	37
5	POHDINTA	39
6	LOPUKSI.....	43
	LÄHTEET.....	44
	LIITEET	52

1 JOHDANTO

They [customers] are like 'I can't believe you are helping your dad. And you know English!' I mean even most of the people ... are like 'oh my God I can't believe you know English' and I am like 'dude I was born here, what is wrong with you?'

Kommentti kuuluu Emir Estradan (2012, 61) haastattelelmalta 17-vuotiaalle Marthalle, jonka lapsuuteen kuului monien lasten tavoin koulunkäynti, mutta myös perheen elinkei-noon ja päätöksentekoon osallistuminen. Marthan tavoin monille lapsille työnteko tai vaikkapa perheen raha-asioista huolehtiminen ovat kuitenkin olennainen osa elämää. Myös lapsuudentutkimuksessa lasten kansalaisuus on haluttu nähdä yhä enemmän ele-tyssä elämässä toteutuvana ja lapset aktiivisina toimijoina, mutta tämän toimijuuden to-teutumisen paikat ovat olennaisia. Katuruokakojussa puolilaitonta liiketoimintaa pyörit-tävä Martha sijoittuu auttamatta yhteiskunnan ja kansalaisuuden kontekstissa marginaa-liin.

Kansalaisuutta ja lapsuutta muotoillaan moninaisissa ja muuttuvissa historiallisissa, yh-teiskunnallisissa, poliittisissa ja institutionaalisissa konteksteissa. Lapsuuden ja kansalai-suuden kohtaamispaikka näissä monissa konteksteissa on tämän tutkielman lähtökohta. Tarkastelen kansalaisuutta ja lapsuutta yhteiskunnallisessa lapsuudentutkimuksessa teke-mällä katsauksen kansalaisuutta käsitteleviin empiirisiin tutkimuksiin. Tarkastelen tee-moja ja kysymyksenasetteluja, joiden kautta tutkimuksessa on avattu näköaloja lasten kansalaisuuteen ja toisaalta lasten ja aikuisten suhteeseen. Lähestyn kysymystä lasten pai-kasta kansalaisina ja yhteiskunnan jäseninä myös kriittisessä kansalaisuuden tutkimuk-sessa esille tuotujen näkökulmien avulla.

Kasvavien kansalaisten suhde kansalaisuuteen ei ole aivan yksioikoinen. Lister (2008, 9) toteaa, että se, nähdäänkö lapset ja kansalaisuus yhteensopivana riippuu siitä, miten kan-salaisuus ja lapsuus muotoillaan ja ymmärretään. Nämä jäsenyykset lapsuudentutkimuk-sen ja kansalaisuuden keskeisistä lähtökohdista pitävät sisällään aineksia, joiden keski-näisistä suhteista käydään tutkimuksessa jatkuvasti neuvotteluja. Lasten kansalaisuus on

toisaalta vain yksi näkymä lasten yhteiskunnalliseen jäsenyyteen ja sen moninaisiin ilmenemisen muotoihin. Vaikka lapset ovat sosiaalisia toimijoita, on heidän osallisuutensa ja antinsa yhteiskunnassa jäänyt pitkälti näkymättömiin (Alanen, 2009, 21 – 22).

Tutkielman ensimmäisessä luvussa avaan kansalaisuuden käsitteen taustaa ja sitä, millä tavoin kansalaisuus on tullut osaksi lapsuudentutkimusta. Avaan myös muutamia siirtolaisuuden tutkimuksen tarjoamia näkökulmia, joiden kautta lapsen kansalaisuuden marginaaliasemaa on mahdollista peilata. Toisessa luvussa tarkennan tutkimuskysymykseni ja menetelmälliset valintani ja kerron tutkimusaineistostani. Esittelen kirjallisuuskatsausta menetelmänä ja narratiivista ja kuvailevaa analyysiotetta. Avaan myös analyysiprosessini vaiheita. Kolmas luku jäsenyyttä viideksi temaattiseksi alaluvuksi. Näiden aineistoartikkeleista nostamani teemojen kautta tarkastelen lapsen kansalaisuuden tutkimuksen kysymyksenasetteluja, teorioita ja viitekehyksiä lapsuudentutkimuksessa. Lopuksi luon katsauksen tutkielman luotettavuuteen menetelmällisten valintojen ja tutkielmaprosessin kulun valossa.

2 KANSALAINEN KOHTAA LAPSEN JA KYSYY, KUKA SINÄ OLET

Tässä luvussa lähdän liikkeelle kansalaisuuden formaalista käsitteistöstä, kuten yksilön oikeuksista ja velvollisuuksista, jotka nostavat esiin myös kysymyksiä yksilön ja laajemman yhteisön kuten valtion, kansakunnan tai poliittisen yhteisön keskinäisistä suhteista. Tämän jälkeen tarkastelen, millä tavoin lapsuudentutkimuksessa on hahmotettu modernin lapsuuden kehittymistä. Lopuksi tuon esille, kuinka siirtolaisuuden tutkimuksen tarjoama käsitteistö auttaa avaamaan myös kansalaisuuden ja lapsuuden kohtaamispintaa.

2.1 Kansalaisuuden juurilla

Kansalaisuuden ja kansallisuuden sanasto ja käsiteavaruus ovat muovautuneet lukemattomissa oikeudellisissa ja poliittisissa konteksteissa ja historiallisissa, eri valtioihin ja instituutioihin kytkeytyvissä prosesseissa (Anderson, 2013, 94; Rigo, 2009). Poliittisessa teoriassa kansalaisuus kuvaa paikkaan ja valtioyhteyteen kuulumista (Cole, 2010, 1), vaikka suoraviivainen yhteys valtion, väestön, alueen ja kulttuurin välillä onkin muotoutunut vasta muutaman vuosisadan ajan. Tämä kansallisvaltiokansalaisuus polveutuu Augsburgin uskonrauhasta (1555), jossa periaate ”kenen maa, sen uskonto” artikuloi valtion, alueen ja uskonnon kytkemistä toisiinsa. Sata vuotta tämän jälkeen Westfalenin (1648) rauhansopimuksessa luotiin kansainvälinen valtiojärjestelmä ja vahvistettiin valtioiden määräysvaltaa omilla maantieteellisillä alueillaan. 1900-lukuun mennessä ajatus valtion, väestön, alueen ja kulttuurin välisestä yhteydestä yleistyi. (Mäkinen, 2012, 56.) Kansalaisuus on siis paikkaan kiinnittyvä käsite (Mäkinen, 2012, 67). Se kytkeytyy usein myös tiettyyn poliittiseen yhteisöön, kansallisvaltioon (Cole, 2010, 2). Modernin kansalaisuuden käsitteen on nähty olevan nykyisellään niin sidoksissa valtioon, että sen voi nähdä edustavan ”suorastaan valtion maallista legitimaatiota” (Rigo, 2009, 70 – 71). Kaikkein yksinkertaisimmillaan kansalaisen käsite on siis status, joka kuvaa ihmisen suhdetta johonkin tiettyyn valtioon.

Sotien jälkeisessä Englannissa vaikuttaneen ja kansalaisuuden varhaisia oikeusulottuvuuksia hahmotelleen T.H. Marshallin jäsenyyksiä hyödynnetään yhä kansalaisuuden tutkimuksessa. Marshallin keskeinen teesi oli, että moderni kansalaisuus koostuu poliittisista, taloudellisista ja sosiaalisista oikeuksista. Vaikka Marshallin käsitteistöä on myös kritisoitu laajalti, on se edelleen läsnä siinä logiikassa, jonka kautta kansalaisuuden perustaa tutkimuksessa hahmotetaan. (O'Brien & Salonen, 2011, 214.) Tähän logiikkaan sisältyy ajatus, että kansalaisuuden muodollisesta asemasta seuraa henkilölle sekä oikeuksia että velvollisuuksia (Kiilakoski, Gretschel & Nivala, 2012, 19). Oikeusulottuvuuden ohella Marshallin ideaan kansalaisuudesta liittyi ajatus länsimaisesta, normatiivisesti käyttäytyvästä kansalaisesta (Devine & Cockburn, 2018, 142).

Vaikka Rigon (2009, 79) mukaan kansalaisuuden muotoutumisesta ja kehityksestä ei ole löydettävissä mitään yhtä tai yhtenäistä kansalaisuuden kehityskertomusta, nämä koherentit kertomukset ovat osa kansalaisuuteen liittyvää merkitysvaruutta. Esimerkiksi ”länsimaiseen” kansalaisuuden kehittymiseen liitetään narratiiveja, joissa kansalaisuuden alkukoti sijoittuu antiikin Kreikkaan. Näitä kansalaisuuden narratiiveja kohdellaan usein tosina tapahtumakulkuina, jolloin niiden luonne historiallisina konstruktioina hämärtyy. (Isin, 2002, ix.) Viimeaikaista näköalaa kansalaisuusstatuksen rakentamiseen on tarjonnut Euroopan Unionin kansalaisuusstatuksen perustaminen. EU-kansalaisuus virallistettiin Maastrichtin sopimuksessa 1992 ja se on Mäkisen (2012, 31) mukaan ainoa kansainväliseen järjestykseen perustettu erillinen kansalaisuusstatus. Tässä kansalaisuusstatuksen perustamisen prosessissa Euroopan Unionin kansalaisuus keksittiin siirtämällä kansallisuuteen ja valtioon kytkeytyvä käsite ylikansallisen organisaation kontekstiin. Tämän jälkeen kansalaisuus virallistettiin instituutiona ja se sai myös muita, muun muassa juridisia ulottuvuuksia. Tätä prosessia edelsi mukaan uusien, unionikansalaisuutta tuottavien sanastojen ja symbolien tuotanto ja politiikka. (Mäkinen, 2012, 76.) Kansalaisuutta ja siihen liittyviä sisältöjä luodaan siis muun muassa kielen ja symbolien välityksellä.

Kansalaisuuden ja kansallisuuden käsitteistöt saavat erilaisia merkityksiä erilaisissa historiallisissa, kansallisissa ja ylikansallisissa konteksteissa ja siksi kansalaisuutta tulisi tarkastella aina poliittiset, kulttuuriset ja sosiaaliset kehykset huomioiden (Rigo, 2009; Lister, 2007a). Kansalaisuuteen ja kansallisuuteen liittyvät merkitykset limittyvät keskenään, mutta ne risteävät myös muiden käsitteiden, kuten subjektiviteetin, toimijuuden ja osalli-

suuden kanssa (Anderson, 2013, 94). Tosin siinä, missä esimerkiksi toimijuus ja osallisuus voivat toteutua missä tahansa yhteisössä, kansalaisuudella viitataan ensisijaisesti yhteisöön, joka on luonteeltaan poliittinen (Kiilakoski, Gretscher & Nivala, 2012, 18 – 19). Kansalaisuus ei siis ole monoliittinen käsite, vaan se koostuu monista erillisistä diskursseista erilaisissa institutionaalisissa konteksteissa. Kansalaisuudessa sekoittuvat oikeudelliset ja poliittiset aspektit; se osoittaa yksilön ja kollektiivin ja toisaalta kuulumisen ja poliittisen välisiä suhteita. (Bosniak, 2006, 3.) Kansalaisuuden voi nähdä laveasti olevan jäsenyyttä poliittisessa yhteisössä kuten valtiossa, kunnassa tai kansalaisjärjestössä. Myös yhteiskunta voidaan nähdä poliittisena yhteisönä, jolloin kansalaisuus on yhteiskunnan jäsenyyttä. (Kiilakoski, Gretscher & Nivala, 2012, 18.) Kansalaisuuden oikeusulottuvuudet mahdollistavat ihmisten toimijuuden, jonka yksi ilmaisukanava on politiikka (Wall, 2012, 91; Lister, 2007, 695). Colen (2010, 2) mukaan kansalaisuuden ajatus on se, mikä antaa demokraattiselle poliittiselle yhteisölle sen muodon ja sisällön.

Kansalaisuuden lähikäsitteenä ja toisinaan myös synonyymina käytetty *kansallisuus* osoittaa henkilön kuulumista tiettyyn kansaan tai kansakuntaan. Se kuvaa usein myös kieli- ja kulttuuriyhteyttä. Siinä, missä kansalaisuutta ilmaistaan kertomalla suhde tiettyyn valtioon, kansallisuus ilmaistaan ilman tätä viitettä. Anderson (2013, 94) on tehnyt tunnetuksi ajatusta kansakunnista kuvitteellisina yhteisöinä, jotka eivät perustu ihmisten todellisiin keskinäisiin sosiaalisiin suhteisiin. Andersonin (2013, 94) mukaan kansakuntien liimana voivat toimia esimerkiksi jaettu historia, kieli, uskonto tai kulttuuripiirteet – toisin sanoen moninaiset kategoriat ja narratiivit, joita tuotetaan suhteessa kansaan, alueeseen, ihmisryhmiin ja valtioon. Andersonin (2013) ajatus yhteisöjen kuvitteellisesta perustasta alleviivaa myös sitä, että kansallisvaltioiden syntyessä kuvitteellisesta yhteydestä tulee todellista. Silti sen voi nähdä purkavan perinteisen nationalismin ajatusta, jossa kansan sisäiset yhdistävät tekijät näyttäytyvät reaalisina ja erottavat kansakunnat toisistaan. Valtiot, kansat ja nationalismi ovat kuitenkin rakentuneet eri tavoin eri puolilla maailmaa. (Ronkainen, 2009, 27.) Piattoevan (2010, 25) mukaan suomenkielisen kansalaisuuden ja kansallisuuden käsitteiden etymologiat kuvaavat osuvasti paikallista historiallista kansallisvaltion muodostumisen prosessia, jossa kansalaisuus ja kansallisuus sekä valtio ja kansakunta ovat nivoutuneet yhteen. Esimerkiksi vastaava venäjänkielinen sanasto puolestaan heijastelee kansalaisuuden ja kansallisuuden välille historiallisten prosessien myötä juopunutta syvää kuilua (Piattoeva, 2010, 25, 71).

Kansakunta kuvitteellisena yhteisönä ja kansalaisuus ihmisen ja valtion suhteen määrittäjänä osoittavat siis tavalla tai toisella ryhmän, johon ihminen kuuluu. Isin ja Turner (2007, 11) ovat nimittäneet tätä modernin kansalaisuuden lähentymistä yhteisöön ja kuulumiseen liittyvien merkitysten kanssa kansalaisuuden kansallistumisen prosessiksi. Kansalaisuus saa merkityksensä sekä suhteessa poliittiseen yhteisöön että alueellisiin rajoihin ja kulttuurisiin piirtein ilmaistuihin kansallisiin yhteisöihin (Isin ja Turner, 2007, 11). Ronkainen (2009, 21) toteaa, että siinä missä kansalaisuus on kansallistunut, kansallisuus on puolestaan valtiollistunut. Tällä hän viittaa kansallisvaltiolliseen ideologiaan, jonka mukaan ”yhtenäinen kansakunta on lojaali yhdelle kansallisvaltiolleen” (Ronkainen, 2009, 21). Myös kansalaisuus –sanana etymologia juontuu esimerkiksi suomen ja ruotsin kielissä kanssa –sanasta, mikä välittää ajatusta kansalaisuudesta ”meidän” ryhmänä. Anderson (2013, 2) esittää, että modernin valtion yksi keskeinen legitimoinnin väline liittyy kuvitteellisuuteen: valtio näyttäytyy keskinäiset arvot jakavana arvoperusteisena yhteisönä ikään kuin sen jäsenet jakaisivat yhteiset arvot. Tämä arvoyhteisö, jonka rajat ovat huo-koiset, pitää sisällään ajatuksen siihen kuuluvista hyvistä kansalaisista, eli kansalaisen liberaalista ideaalista, jonka keskiössä nähdään usein yksilö, autonomia, vapaus, kuuluminen ja omaisuus. (Anderson, 2013, 2 – 5.)

Lapset ja nuoret ovat nykyisissä yhteiskunnissa kansalaisia monessa mielessä. Lapset saavat tavallisesti syntyessään muodollisen kansalaisuusaseman, joka oikeuttaa valtion jäsenyyteen ja yksilön suojeluun. Lapsilla on oikeuksia, jotka on sidottu kansallisiin lainsäädäntöihin ja kansainvälisiin sopimuksiin. (Cockburn, 2013.) YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (1989) on merkittävä ja yksi maailman laajimmin ratifioiduista yleissopimuksista (Toivonen, 2017, 43). Lapset ja nuoret myös osallistuvat yhteisöjen toimintaan ja he vaikuttavat yhteisöihin monilla tavoin (Kallio, 2006). Lapset osallistuvat kotitalouksien (kulutus)valintoihin (Lee, 2001) ja ovat myös palveluiden käyttäjiä (Löfström, Virta & Salo, 2017, 32), Lapset myös käyttävät ja ottavat haltuunsa julkisia tiloja (Pyyry, 2015, 7). Lasten toiminta kansalaisina kytkeytyy laajoihin sosiaalisiin, taloudellisiin ja kulttuurisiin järjestyksiin (Biesta, Lawy & Kelly, 2009, 7). Täysivaltaisen ja autonomisen kansalaisuuden alue, johon liittyvät taloudellisten ja poliittisten oikeuksien ja siviilioikeuksien ja velvollisuuksien ulottuvuudet, on varattu täysi-ikäisille kansalaisille (Cockburn, 2013; Liebel, 2008, 34). Lapsi on siis monin tavoin kansalainen, mutta täysivaltainen kansalaisuus on aikuisten aluetta (Kallio, 2007, 126).

2.2 Lapsuudentutkimuksen lapsikansalainen

1900-luvun alussa lapset nähtiin työvoimana ja he edustivat siten taloudellisia resursseja (Alanen, 2009, 13). Sadassa vuodessa lapsuudesta tuli itsessään arvokas ja suojeltava elämänvaihe, jolloin lapset alettiin nähdä omana sosiaalisena ryhmänään (Jans, 2004, 32) ja samalla monin tavoin aikuisten vastakohtana. 1900-lukua pidetään monin paikoin lasten oikeuksien vuosisatana, jolloin lapsuuteen liittyvä suojelun ja huolenpidon aika liukui vähittäin kohti kahtakymmentä ikävuotta. Lasten elinolojen parantaminen kehkeytyi sadassa vuodessa yhtä matkaa lääketieteen, kliinisen psykologian ja myöhemmin myös pedagogiikan kanssa. Tämän seurauksena moderni lapsuuskäsitys muodostui pitkälti psykologisten ja biologisten käsitteiden ja näkökulmien, kuten ikävaiheiden varaan. (Alanen, 2009.) Kehitysteorioissa lapsuus asettui lineaariseksi jatkumoksi, joka tiettyjen vaiheiden kautta päättyy aikuisuuteen. Tämä biologinen ja lineaarisiin vaiheisiin perustuva lapsuuskäsitys säilyi taustalla olevana premissinä, kun konstrukttiivinen ihmiskäsitys ja ihmisyyden sosiaalista luonnetta korostavat suuntaukset muuttivat tutkimuksen painopistettä. Siinä missä kehitysteoriat näkivät aikuisuuden onnistuneen kehityksen ja kasvatuksen päätepisteenä, sosiaalisuutta painottavat näkökulmat alkoivat nähdä ihmisen kehityksen jatkuvana ja yksilöllisesti toteutuvana. (Strandell, 2009.) Toisaalta myös kehitysteorioiden keskiössä on ollut lapsi, joka on aktiivinen sosiaalinen toimija ja merkitystenantaja, vaikka näissä tutkimusasetelmissä lapsi asetettiin myös tutkimuksen objektiksi (Woodhead, 2009, 53). Monet kehitysteoreetikot, kuten Piaget, olivat myös aktiivisesti luomassa lapsikeskeisempiä toimintatapoja (Woodhead, 2009, 54).

Kehityksellisten näkökulmien ongelmaksi on esitetty, että ne asettavat lapsen asemaan, jota luonnehtii kognitiivisen, emotionaalisen tai kokemuksellisen kompetenssin puute suhteessa aikuisiin toimijoihin. Kun lapset on nähty haavoittuvina ja kompetensseiltaan vielä puutteellisina, heidän toimijuutensa on samalla ainakin osittain kielletty tai se on sijoitettu ajassa vasta tulevaksi. (Komulainen, 2007, 12.) Tämä asetelma on ollut pitkään läsnä myös lapsia ja lapsuutta koskevassa sosiologisessa tutkimuksessa sosialisatioiden kautta. Sosialisatioteoriaa kehittäneen Durkheimin ajatus oli, että lapset sosiaalisuvat vallitsevaan yhteiskuntajärjestykseen sisäistämällä alun perin ulkopuolellaan olevan yhteiskunnan normiston. (Alanen, 2009, 17.) Sosialisatioiden ajatus sisältää myös tausta-

oletuksen siitä, että lapset ovat osa luontoa ennen kuin he tulevat osaksi sosiaalista elämänpiiriä (Prout, 2011, 7). Siten socialisaatioteoriassa lapset tulivat nähdyiksi tulevina aikuisina. Lapsuusikä, leikkiminen ja oppiminen olivat valmistautumista aikuisuuteen ja aikuisena täydellistyvään yhteiskunnalliseen toimijuuteen. (Alanen, 2009, 17.) Aina 1970-luvulle asti lapset nähtiin niin kehityspsykologiassa, sosiaaliantropologiassa kuin sosiologiassa keskeneräisinä, aikuisista riippuvaisina tulevina aikuisina, joiden huolenpitoon yhteiskunnan kannatti investoida (Lee, 2001, 42–43).

Huolenpitoon keskittyvien näkemysten rinnalla on kehittynyt yhteiskunnalliset järjestykset ja prosessit huomioiva lapsuudenkäsitys (Alanen, 2009, 12, 15). Modernin lapsuudentutkimuksen käsitys lapsista toimijoina itsessään alkoi muotoutua myös sosiaaliteorian murroksen muassa, jonka keskiössä oli toimijuuden ja rakenteen käsitteiden uudelleenmäärittely. Toimijuuden käsitteen kautta on suunnattu tutkimuksellista huomiota siihen, millä tavoin lasten vaikutusmahdollisuudet toteutuvat lasten elinympäristössä ja millaiseen suhteeseen ne asettuvat yhteiskunnan laajempien sosiaalisten rakenteiden ja prosessien kanssa. Kun toimijuuden nähtiin olevan rakenteita uusintava, luova ja muuttava voima, myös lasten toimijuus ja heidän oma osuutensa kasvussa ja socialisaatiossa sai yhä enemmän huomiota. (James, 2009, 37–39.) Myös lapsuutta sosiaalisena konstruktiona tarkastelevassa tutkimuksessa lasten aktiivisen toimijuuden huomioiminen on ollut keskeinen projekti (James, 2009, 34). Myös socialisaation käsitettä on jalostettu paremmin vastaamaan kriittisyyteen kannustavia näkökulmia (Löfström, Virta & Salo, 2017, 47; Corsaro, 2018, 16). Esimerkiksi Corsaro (2018) on muotoillut socialisaation tilalle tulokinnallisen reproduktion (*interpretive reproduction*) käsitettä kuvaillessaan tapaa, jolla lapset osallistuvat innovatiivisesti ja luovasti yhteiskuntaan.

Lasten jäsenyys ja osallisuus erilaisissa yhteisöissä on usein myös jäsenyyttä instituutioissa. Alasuutari (2009, 55–56) täsmentää instituution ”vakiintuneena ja toistuvana sosiaalisena käytäntönä ja toimintatapana, jonka uusintaminen ja ylläpitäminen on yhteiskunnassa rutiininomaista”. Instituutioilla ei viitata siis vain organisaatioihin, joiden tavoitteet ja tehtävät on määritelty tarkasti, vaan myös sellaisiin vakiintuneisiin sosiaalsiin käytäntöihin kuin perhe, uskonto, asiantuntijuus tai koulutus (Alasuutari, 2009, 56). Moderni lapsuus on instituutioiden läpäisemä, ja pitkään lapsuutta tarkasteltiinkin vain institutionaalisten kehysten kautta esimerkiksi perhe- tai kasvatussosiologiassa. Instituutioiden, tyypillisesti perheen nähtiin olevan välittävä, suodattava tai puskuroiva tekijä, jonka läpi

lasten nähtiin tulevan kosketuksiin yhteiskunnallisten prosessien kanssa vain välillisesti. (Alanen, 2009 16.) Lapsuudentutkimuksessa ollaan tietoisia siitä, että lapset nähdään osana erilaisia institutionaalisia kehyksiä jopa siinä määrin, että nämä kehykset tulevat osaksi sitä, mikä ymmärretään lapsuutena (Kallio & Häkli, 2013, 3). Lapset on toisaalta otettu osaksi yhteiskuntaa institutionaalisten rakenteiden kautta (Salo, 2010, 420).

Yhden lapsuuden sijaan on alettu myös puhua lapsuuksista (James & Prout, 1997), mikä kertoo tarpeesta ylittää monoliittinen näkemys lapsuudesta kaikkialla samankaltaisena ja samalla tavoin suhteellisena, lineaarisesti määräytyvän iän määrittämänä elämänvaiheena. Lapsuudeksi määritelty ajanjakso on muuttunut aikojen saatossa, ja se on myös ennen kaikkea muuttanut lapsuutta (Stenvall, 2018, 21). Lapsuudentutkimuksen lapsi ei ole vain yksi yksiselitteinen ”ilmiö” (Kallio, 2006, 15).

2.3 Kansalaisuuden syleilyssä ja rajamailla

Lapsuudentutkimuksessa on 2000-luvun alusta asti peräty poikkitieteellisiä näkökulmia, joiden avulla näkymää lapsuuteen on avarrettu (Prout, 2005). Erilaisten teoreettisten taustojen ja tarkastelun kontekstien on nähty parhaimmillaan rikastuttavan ja luovan moninaisia näkökulmia lapsuuteen. Kriittisissä kansalaisuuden teoretisoinneissa ja siirtolaisuuden tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota myös kansalaisuuden kategorioiden häilyvyyteen ja sopimuksenvaraisuuteen (Andersson, 2013, 2). Näissä teoretisoinneissa on myös tarkasteltu globaalin ulottuvuuden ilmenemistä sosiaalisessa maailmassa ja sen jäsentämistä tutkimuksessa. Esimerkiksi siirtolaisuuden tutkimuksessa keskeistä on ollut huomio siitä, kuinka yhteiskuntien jakaminen yksioikoisesti sisä- ja ulkopuoleen, kotimaahan ja ulkomaihin tai globaaliin ja lokaaliin ei tavoita monimutkaisten instituutioiden ja toimintatapojen poikkikansallista kenttää. Niinpä globaalin ulottuvuuden toteutumista on tarkasteltu yhä enemmän kansallisvaltioiden sisällä monissa eri konteksteissa. (Bosniak, 2006, 7.)

Kansallisvaltion asettamien rajojen puitteissa kansalaisuus tulee useimmiten ymmärretyksi sisäisenä tai endogeenisenä: silloin kansalaisuuden kategoriaan nähdään sisältyvän

yhteiskunnan jo olemassa olevat, oletetut jäsenet. Kansalaisuus tulee ymmärretyksi sisäänsulkevana kategoriana, jota sen ulkopuolella olevat kategoriat haastavat. (Bosniak, 2006, 2.) Modernin, kansallisvaltioon sidotun kansalaisuuden tunnusomainen piirre onkin sen eksklusiivisuus: määrittämällä sitä, mitä ja keitä kansalaiset eivät ole, määritellään sitä, mitä kansalaisuus on (Lister, 2003, 43). Sisäänsulkeva ja eksklusiivinen kansalaisuus on jatkuvasti jonkinlaisessa ristivedossa maailmassa, jossa on mahdollista liikkua ja kommunikoida yhä helpommin ja nopeammin yli valtioiden rajojen. Globalisaatio, kansainväliset muuttoliikkeet ja perherakenteiden moninaistuminen ovat muuttaneet tapaa, jolla kansalaisuuden poliittinen ja sosiokulttuurinen perusta ymmärretään. Ne ovat myös haastaneet ajatusta ihmisten yhteen valtioon kiteytyvästä kuulumisen ja lojaaliuden kokemuksista. (Ronkainen, 2009, 11–12, 35). Ihmisten moninaiset ja osin päällekkäiset identiteetit ja lojaliteetit ovat näin tulleet osaksi ymmärrystä kansalaisuudesta (Lister, 2003, 57). Toisaalta samaan aikaan on todistettu myös nationalististen liikkeiden mobilisaatiota. Kansalaisuus paikallistuu ilmiönä moniin konteksteihin. Siinä risteävät niin valtiolliset, kollektiiviset, yksilölliset ja toisaalta sekä paikalliset että globaalit ulottuvuudet. (Ronkainen, 2009, 12, 34.)

Kriittinen kansalaisuuden ja siirtolaisuuden tutkimus tarjoavat kansalaisuuden kuulumisen ja jäsenyyden tarkasteluun mielenkiintoisia välineitä. Siirtolaisuutta tutkittaessa on alleviivattu, että yhteisön jäsenyyttä ymmärtääkseen on ymmärrettävä myös tapoja, joilla yhteisön ulkopuolelle suljetaan (Bosniak, 2006, 2). Kriittinen kansalaisuuden tutkimus on myös alleviivannut, että kansallisvaltioiden jäsenyyden ja kuulumisen ilmaisut rakentuvat aina suhteessa johonkin negatiiviseen ja samalla poissulkevaan vastinpariinsa (Rigo, 2009; Isin 2002; Lister, 2003). Kansalaisuudesta ulossuljetut määritetään usein myös negatiivisin määrein (Isin, 2003, 3), jolloin ulossuljettujen ihmisten ominaisuudet näyttäytyvät jonkin puuttumisena. Nimeämisen tavoilla merkitään siis kansalaisuuden ulko- ja sisäpuolia. Esimerkiksi vähemmistöihin kuuluvien identiteetistä puhutaan ”etnisenä identiteettinä” siinä missä valtaväestöön kuuluvien identiteetti yhdistetään kansallisuuteen (Anthias, 2009, 6; Huttunen, 2005). Näillä nimeämisen tavoilla on sekä symbolisia että konkreettisia seurauksia (Huttunen, 2005, 138). Kansallisvaltioihin kiinnittyvät näkemykset rajaavat usein kansalaisuuden jäsenyyden ulkopuolelle jäävät ei-suomalaisiksi katsotut yksilöt ja ryhmät (Kiilakoski, Gretscher & Nivala, 2012, 20; Ronkainen, 2009). Kulloinkin ulossuljettuja ryhmiä on pidetty usein myös luonnollisesti kansalaisiksi

epäsopivina (Anderson, 2013, 96). Täysi kansalaisuuden jäsenyys on varattu monissa valtioissa vain tietyille ryhmille. Isin (2002; ks. myös Rigo, 2009, 51) kuvaakin kansalaisuutta eroja tuottavana koneena, jonka tehtävänä on ollut järjestää ja hierarkisoida ihmisryhmiä erilaisissa historiallisissa ja institutionaalisissa kehyksissä.

Kansalaisuus näyttäisi kategoriana kutsuvan luokseen vastinparejaan, ei-kansalaisuutta, joiden negatiivisten määreiden avulla se näyttää koherentimmalta ja selvärajaisemmalta kategorialta, kuin ilman niitä. Kansalaisuus ilmentää demokraattista kuulumista ja inklusiota, vaikka tämä inklusio perustuu yhteisöön, joka on luonteeltaan varsin rajattu ja ulossulkeva (Bosniak, 2006). Pyrkimys joidenkin ryhmien inklusioon näyttäisi tuottavan aina myös toisten ryhmien ulossulkemisen kansalaisuudesta (Isin, 2005, 381). Normatiivinen kahtiajako kansalaisen ja ei-kansalaisen välillä tuottaa Rigon (2009, 43) mukaan tutkimukseen myös aivan tietynlaisia kysymyksenasetteluja ja tulokulmia. Jos esimerkiksi kansallisyhteiskunta asetetaan tutkimuksen merkitseväksi maailmaksi, Bosniakin (2006, 2) sanoin totaaliseksi univsumiksi, kansalaisuuden kysymysten nähdään helposti koskettavan vain olemassa olevia, oletettuja jäseniä. Siirtolaisuuden tutkimuksessa on kuitenkin osoitettu, että ei-kansalaiset, tai ne, joiden kansalaisuus on vasta osittaista, ovat monin tavoin kansalaisuuden rajojen sisäpuolella. Ei-kansalaisten, ja etenkin siirtolaisten nähdään siis usein haastavan kansalaisyhteiskunnan olemassaoloa ja rakenteita sen ulkopuolelta, vaikka rajoja ylittävät ihmiset asettavat kansalaisuuden kyseenalaiseksi nimenomaan rajojen sisältä käsin. (Rigo, 2009, 42, 47.)

Kansalaisuus ja sen toiseus esiintyvät aina samanaikaisesti, dialoginomaisesti ja rakentavat toinen toisiaan (Isin, 2002, 3 – 4). Siten kansalaisuuteen ja kansakuntaan kuulumisessa ja kuulumattomuudessa ei ole kyse vain ulossulkemisen tavoista. Rigo (2009) mukaan siirtolaisuuden tutkimuksessa on myös koetettu purkaa asetelmia, joissa kansalaisuus pakotetaan instituutioiden määrittämiin kehyksiin. Näissä kehyksissä kansalaisuus tulee nähdyksi täysivaltaisten kansalaisten ja sen ulkopuolelle jäävien muodostaman kaksijakoisen ja normatiivisen diskurssin kautta, joka saa muotonsa instituutioiden määrittämisestä käsitteistä ja kategorioista. Normatiivisen kahtiajaon seurauksena kansalaisten ja ei-kansalaisten kategoriat nähdään erillisinä ja toisensa poissulkevinä, vaikka niiden sisällöt ja merkitykset muodostuvat monissa konteksteissa päällekkäisiksi ja rakentavat toinen toisiaan. (Rigo, 2009, 43.) Ristiriidat, joihin kansalaisuuden käsitteen tarkastelemi-

nen johtaa, alleviivaa Bosniakin (2006, 1) mukaan hyvin olennaisia kysymyksiä siitä, kenellä on oikeus muodostaa kansalaisuuteen oikeutettuja subjekteja. Kansalaisuudesta tavalla tai toisella ulossulkeminen voi paljastaa paljonkin siitä, miten käsitämme itsemme (ks. Andersson, 2013). Toiseuden ja ulossuljettujen kategorioiden on alettu nähdä olevan kansalaisuuden kategorioiden syntyehto.

2.4 Yhteenveto

Modernin kansalaisuuden keskeinen ristiveto asettuu tämän tutkielman taustaksi: yhtäältä kansalaisuus on kansallisvaltioon kytkeytyvä status ja kuvaa osallistumista keskeisiin demokraattisiin instituutioihin ja toisaalta kuulumista kansalliseen hallintojärjestelmään (Piattoeva, 2010, 28). Kansalaisuus, mutta myös lapsuuden kategoriat ja siihen sitoutuvat merkitykset kaipaavat kriittistä tarkastelua samalla kun ne heijastavat yhteiskunta monin tavoin (Rigo, 2009, 41). Listerin (2007b) mukaan kansalaisuuden käsitteessä on liikkeellepanevaa voimaa, jonka Lister kuvaa John Hoffmannin (2008, 138) analyysiin perustuen jatkuvasti uusia kerroksia avaavaksi. Juuri tämä reflektiivinen luonne tekee sekä kansalaisuudesta että lapsuudesta – sekä niiden polveilevasta suhteesta kiinnostavan ja alati liikkeessä olevan tarkastelun kohteen. Vaikka juuri kansalaisuuden käsiteavaruus on itsessään varsin rajallinen (Rigo, 2009, 41), se tarjoaa mahdollisuuksia tutkia, millä tavoin sisään- ja ulossulkemisen logiikka yhteiskunnassamme toimii.

3 TUTKIELMAN TOTEUTUS

Tässä luvussa esittelen ensin tutkimustehtäväni ja tutkimuskysymyksen ja avaatan kirjallisuuskatsausta menetelmänä sekä narratiivisuutta aineiston analyysin keinona ja tiedon muotona. Tämän jälkeen esittelen artikkeliaineistoni, sen hankintatapaa ja avaatan analyysiprosessin kulkua.

3.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymys

Tutkielmaproessini lähti liikkeelle kiinnostuksestani lasten yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen ja toimijuuteen. Lähdin liikkeelle asetelmasta, jossa kysyin, millaisista lähtökohdista lasten ja nuorten yhteiskunnallisen vaikuttamisen ja demokratiakasvatuksen perustoja rakennetaan. Tutkielmaproessini alkua siivitti myös kiinnostukseni siihen, kuinka turvapaikanhakijoiden virta on tehnyt näkyväksi kansalaisuuden ja kansalaisyhteiskunnan rajoja ja neuvotteluja. Demokratiakasvatuksen teemaa tarkastellessani palasin yhä uudelleen kysymään, mihin lapset ja lapsuus sijoittuvat kansalaisuuden kuvastossa. Erilaisia kansalaisuuteen liittyviä kysymyksenasetteluja alkoi kerääntyä muistiinpanoihini. Miten lasten kansalaisuuden voisi yksiselitteisesti määritellä? Miten lapsen kansalaisuus suhteutuu aikuisen kansalaisuuteen? Voisiko lapsen nähdä olevan täysivaltainen kansalainen ilman poliittisia oikeuksia? Millä tavoin voisi laajentaa ymmärrystä lapsen paikasta yhteiskunnallisessa keskustelussa? Näihin kysymyksiin en kuitenkaan löytänyt tutkimuskirjallisuudesta suoraviivaisia vastauksia. Sen sijaan kävin läpi moninaisia teorioita ja kuvauksia, joiden kautta kuva lapsuudesta ja kansalaisuudesta näytti piirtyvän aina hiekan erilaisesta näkökulmasta. Lopulta asetin lapsen kansalaisuuden tutkielmani keskiöön. Tutkimuskysymyksen muotoilin seuraavasti:

Millaisten kysymysten, teemojen ja teorioiden kautta empiirisessä lapsuudentutkimuksessa hahmotetaan lapsen kansalaisuutta?

Tutkielmani lähtökohdaksi on siis kiinnostus kansalaisuuden jäsenyyksiin monitieteisessä lapsuudentutkimuksessa. Lapsuudentutkimuksen piirissä lasten kansalaisuuteen liittyvä keskustelu on ollut vilkasta vasta viimeisten kahden vuosikymmenen ajan (Warming, 2019, 333). Toisin sanoen lapsen kansalaisuuteen liittyvät teemat on nähty relevanteiksi

niin yhteiskunnallisessa kuin tutkimuksellisessa kontekstissa vasta hiljattain. Lähestyn tutkimuskysymystäni kuvailevan kirjallisuuskatsauksen keinoin aineistonani lapsuuden tutkimuksen viimeaikaista tutkimuskirjallisuutta ja empiiristä aineistoa sisältäviä tutkimusartikkeleita.

3.2 Kirjallisuuskatsaus ja narratiivinen analyysi menetelminä

Laadullisia menetelmiä hyödyntävien tutkimusten analyyseja kutsutaan usein kirjallisuuskatsauksiksi, etenkin silloin, kun tarkoituksena on tuottaa tiivistelmä tietystä aiheesta jonkin tutkimusalueen sisällä (Quennerstedt, 2011, 662). Viitataan kirjallisuuskatsauksella tässä kuitenkin Salmisen (2011, 1) viitoittamana tutkimusotteeseen, jonka tarkoituksena on kuvata olemassa olevaa tutkimusta ja myös jäsentää epäyhtenäistä tietoa jatkuvuutta ilmentäväksi analyysiksi. Kirjallisuuskatsauksen tavoitteena voi olla olemassa olevan teorian arvioiminen, kehittäminen ja myös uusien teoreettisten näkökulmien rakentaminen. Tällaisiin tavoitteisiin liittyy tutkimusasetelmien ja teorioiden kriittinen arvioiminen ja ongelmien paikantaminen. Teorioita voi tarkastella myös niiden historiallisen kehityskulun näkökulmasta. Lisäksi kirjallisuuskatsauksella voidaan pyrkiä rakentamaan yleiskuvaa tutkittavasta aiheesta. Kirjallisuuskatsauksen orientaatioon liittyy myös se, lähestytäänkö tutkittavaa ilmiötä valitun tieteenalan sisällä vai tarkastellaanko sitä poikkiteollisesti eri tutkimusaloilla. (Salminen, 2011, 3.) Tutkimusasetelmaa hahmottaessani rajasin tarkastelunäkökulmani juuri lapsuudentutkimukseen. Yhteiskunnallinen lapsuudentutkimus on kuitenkin itsessään monitieteistä, minkä huomioiminen asettui tutkielmani perustavaksi lähtökohdaksi.

Laadullisten tutkimusten kirjallisuuskatsauksissa sovelletaan hyvin moninaisia analyysimenetelmiä (Salminen, 2011). Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen kehys on tutkielmani ulommainen rakenne, mutta tutkielmanprosessin eri vaiheisiin liittyviin valintoihin tarvitsin myös muita metodologisia välineitä. Lähestyn aineistoani kuvailevan ja narratiivisen analyysin avulla. Narratiivisen analyysin tavoitteena on rakentaa kokonaisuus tai synteesi (Heikkinen, 2018, 154). Tämän synteessin luonteen ymmärrän eräänlaisena narratiivina ja maailmasta tuotettuna kertomuksena. Narratiivisessa analyysissä ei ole siten kyse niinkään siitä, käytetäänkö analyysissä tarinallisia elementtejä, vaan ennemminkin taustalla

olevasta narratiivisen tietämisen tavasta. Kerronnallisuus liittyy siis hyvin perustavanlaatuisella tavalla tutkimuksen ontologisiin ja epistemologisiin lähtökohtiin. Tieto ymmärretään kertomusten kudelman, jota uusinnetaan ja kirjoitetaan uudelleen jatkuvasti. (Heikkinen, 2018, 146; 150–154.) Kiikeri ja Ylikoski (2015, 155) esittelevät Rousen (1990) ajatusta rekonstruoida tieteellistä toimintaa narratiivisessa muodossa. Narratiivisuus koskettaa silloin myös tutkijan itsensä hahmottamista ”tieteenalansa keskeneräisen kertomuksen toimijoiksi ja kirjottajiksi” (Kiikeri & Ylikoski, 2015, 156). Tieteellisen tiedon ymmärrettävyys, merkitys oikeutus muodostuvat tässä jatkuvassa kertomuksen muokkausprosessissa (Kiikeri & Ylikoski, 2015, 156). Tutkimusraportin voi nähdä olevan uusi tarina, synteesi ja uudelleenkonstruointi, joka perustuu rajattuun tutkimusmateriaaliin tai aineistoon (Heikkinen, 2018, 151). Myös esimerkiksi tutkimusongelmien ja tulosten mielekkyyttä ja relevanttiutta voi arvioida kertomuksen kontekstissa (Kiikeri & Ylikoski, 2015, 156).

Tietämisen objektiivisuuden sijaan tietämisen kontekstuaalisuuden ja näkökulmaisuuuden merkityksen ymmärtäminen on narratiivisen analyysissä keskeistä (Heikkinen 2018, 151). Tietoa koskeviin valintoihin liittyy aina tavalla tai toisella valtaan liittyviä asetelmia. Silvennoinen ja Kinnari (2015, 69) viittaavat Bourdieun (1991, 103) ajatuksiin todetessaan, että myös ”nimeäminen on symbolista vallankäyttöä, joka muovaa myös luokittelujen ja havaitsemisen rakenteita” Myös käsitteet itsessään voi nähdä avoimina merkitsijöinä, joiden sisältö muodostuu erilaisissa konteksteissa erilaisiksi (Bacchi & Eveline, 2010, 118). Silti monet sosiaalisia ilmiöitä kuvaavat käsitteet sisältävät oletuksia ja siitä, että ne ymmärretään kaikkialla maailmassa samankaltaisina. Tällaisia jaettuja merkityksiä, käsitteitä ja ilmiöitä, joiden kontingenttius, eli historiallinen rakentuneisuus ovat hämärtyneet, Foucault kutsui antropologisiksi universaaleiksi (Alhanen, 2007, 23).

3.3 Tutkimusaineisto

Tutkielmani aineisto koostuu 17 vertaisarvioidusta tutkimusartikkelista, jotka on julkaistu 2000-luvulla. Lähdeaineistoni rajasin viimeisen kahden vuosikymmenen ajalle siksi, että tällä aikavälillä lapsen kansalaisuuteen liittyvä tutkimusalue on alkanut saada yhä enemmän huomiota. Hakusanoina käytin käsitteitä *children*, ja *citizenship*, joiden tuli esiin-

tyä artikkeleiden abstrakteissa. Valitsin julkaisukanaviksi kaksi merkittävää yhteiskuntatieteellisen lapsuudentutkimuksen kansainvälistä julkaisua, *Childhood* sekä *Children & Society*. Haku näissä julkaisuissa tuotti tulokseksi yhteensä 26 artikkelia. Artikkeliaineiston avulla tarkoitukseni tarkastella, minkä teemojen kautta lapsen kansalaisuutta on empiirisesti tutkittu. Sen vuoksi karsin tästä aineistosta pois ne yhdeksän artikkelia, joissa kansalaisuutta käsiteltiin vain teoreettisesta näkökulmasta. Artikkelien tuli olla myös vertaisarvioituja. Nämä 17 tutkimusartikkelia edustavat monitieteistä lapsuudentutkimusta (ks. liite 1).

3.4 Analyysin kulku

Pietikäisen ja Mäntysen (2009, 141–142) mukaan laadullisen tutkimuksen tekeminen muistuttaa vuoropuhelua, uudelleen tekemistä ja erilaisten vaiheiden vuorottelua kuin lineaarista ja selkein vaihe in etenevää prosessia. Tässä prosessissa syntyvälle tiedolle tai jäsenyykselle on vaikea asettaa alku- ja loppupistettä, ja siten se liittyy läheisesti hermeneuttisen kehän käsitteeseen (Pietikäinen & Mäntynen, 2009, 143). Analyysiprosessissa aluksi esiin nousi moninaisia kysymyksiä artikkeliaineiston rajaamiseen liittyen. Pohdin, onko lähdeaineistoni riittävän laaja-alainen ja onko oma esiyymmärrykseni suunnannut liiaksi aineiston hankintaa ja analyysia (Helenius ym., 2015, 199 – 200). Lapsen kansalaisuutta luotaavat tutkimukset näyttivät edustavan hyvin monipuolisia näkökulmia ja tutkimuksellisia lähtökohtia, joita oli hankalaa suhteuttaa toisiinsa. Päätin asettaa empiirisistä näkökulmista lapsen kansalaisuutta tarkastelevat tutkimusartikkelit systemaattiseman tarkastelun kohteeksi ja tutkielmani varsinaiseksi aineistoksi. Samalla tutkimustehävänä suunta tarkentui. Artikkeliaineiston hankinnassa tarkoitukseni oli tavoittaa tutkielmani laajuuden puitteissa otos empiirisistä aineistoa hyödyntäviä artikkeleita, joissa välittyisi se menetelmällinen, tulkinnallinen ja teoreettinen kirjo, josta käsin lasten kansalaisuutta on viime aikoina lapsuudentutkimuksessa tarkasteltu. Aineistonhankintatapani onnistui tavoittamaan tätä tutkimuksellista kirjoa, mutta en silti käsitellyt aineistoa edustavana otoksena.

Sekä kirjallisuuskatsaukseen että narratiiviseen analyysiin liittyvässä menetelmäkirjallisuudessa analyysin ja synteessin rakentamiseen näytti olevan tarjolla hyvin vähän valmiita

askelmerkkejä. Analyysiprosessini aluksi luin aineistoa useaan kertaan läpi ja koetin hahmottaa, millaisella analyysiotteella voisin tavoittaa artikkelien näkökulmien ja kysymyksenasetteluiden kirjoa ilman, että päätyisin vain esittelemään kunkin artikkelin. Jotta sain selkeämmän kuvan kustakin artikkeleista, jäsensin ensin niiden tutkimusasetelmalliset pääkohdat (ks. liite 2). Tämän jälkeen kirjoitin itselleni lyhyen kuvauksen kunkin artikkelin viitekehystä, josta käsin lapsen kansalaisuutta artikkelissa käsitellään. Tarkoituksenani oli tässä vaiheessa selkeyttää käsitystäni aineistostani ja kartoittaa artikkelien menetelmällisiä valintoja ja viitekehyksiä. Tässä analyysin vaiheessa esiin nousi myös huomioita esimerkiksi epäjohtomukaisuuksista, joita artikkeleissa avatun kansalaisuuden kehyksen ja tutkimuksen empiirisen toteutuksen tai tulkinnan välillä oli. Näitä huomioita tarkastellessani pohdin, minkä merkityksen annan yksittäisen aineistoartikkelin tutkimuskehyselle ja teemoille ja millä tavoin asemoin kunkin empiirisen tutkimusasetelman osaksi muuta tutkimuskirjallisuutta. Analyysini edetessä huomioni suuntautui artikkelien tutkimusasetelmien ja viitekehysten tarkastelusta yhä enemmän kohti temaatista tasoa. Hahmottelin ja nimesin myös artikkelien teemoja, jotka näyttäytyivät eri näkökulmista useammassa artikkelissa. Näiden otsikkoteemojen kautta aloin rakentaa analyysiani ja peilata aineistoani taustakirjallisuuteen.

Koska artikkeliaineisto edustaa vain pientä otantaa yhteiskuntatieteellisen lapsuudentutkimuksen kansalaisuutta käsittelevästä keskustelusta, eikä analyysini tähtää havaintojen yleistämiseen, varoin analyysissäni kvantifioimasta havaintojani. Mielenkiintoni ei siis kohdistunut esimerkiksi siihen, kuinka monessa artikkelissa kansalaisuutta määritellään marshallilaisessa kehyksessä. Sen sijaan kysyin aineistoltani uusien lukukertojen valossa, miten siinä avataan ymmärrystä lapsen kansalaisuudesta ja millä tavoin ne rakentavat ymmärrystä lapsen kansalaisuudesta.

4 LAPSI ETSII TIETÄÄN ULOS KANSALAISUUDEN ODOTUS- HUONEESTA

Ensimmäisessä analyysiluvussa tarkastelen lainsäädäntöä lapsille ja nuorille suunnatun osallistumistoiminnan perustana. Käyn läpi osallisuustoiminnan taustalla olevia poliittisia ja lainsäädännöllisiä rakenteita suomalaisessa kontekstissa. Toisessa luvussa tarkastelen demokratiakasvatuksen esille nostaman sosialisointin ja toimijuuteen kasvattamisen ristipainetta sekä lapsille suunnattujen osallistumishankkeiden haasteita. Kolmatta lukua pohjustaa huomio siitä, että lasten kansalaisuutta on poliittisten oikeuksien puuttuessa hankalaa muotoilla. Tarkastelen eletyn kansalaisuuden ajatusta, jonka kautta lapsen kansalaisuutta on hahmoteltu. Neljännessä luvussa tuon esille, millaisia seikkoja lapsen kuulemiseen ja lapsen ääneen teemoihin liittyen on tuotu esiin tutkimuksessa. Viidennessä luvussa kysyn, millä tavoin lapsen kansalaisuus tuo näkyväksi myös eettiseen kohtaamiseen liittyviä näkökulmia.

4.1 Lainsäädäntö osallistumisen ja osallisuuden perustana

Perustavanlaatuiset ulottuvuudet, jonka kautta lapsuudentutkimuksessa on hahmotettu lapsen kansalaisuutta, voi tiivistää kansalaisuuden muodolliseen asemaan ja siihen liitettyihin oikeuksiin ja velvollisuuksiin, kansalaisuuden toiminnalliseen rooliin sekä koettuun kuulumiseen yhteisöön ja yhteiskuntaan (Kiilakoski, Gretscher & Nivala, 2012, 18 – 20). Kontekstista riippuen kansalaisuuden eri osa-alueet saavat eri painotuksia. Esimerkiksi klassisessa liberaalidemokraattisessa teoriassa yksilön oikeudet ja vapaudet ovat kansalaisuuden keskeinen lähtökohta (Devine, 2002, 304). Oikeusulottuvuus on lapsen historiallisesta näkökulmasta alisteisen aseman vuoksi ollut merkittävä taso, jonka kautta lapsen kansalaisuutta ja osallistumista on tutkittu. YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen (1989) viitataan usein käännekohtana, jonka myötä lapsen oikeudet ovat tulleet merkittävillä tavoin osaksi yhteiskunnallista keskustelua lainsäädännössä, kasvatuksessa ja koulutuksessa, sosiaalihuollossa ja terveydenhuollossa. Sopimus ja sen synnyttämä yhteiskunnallinen keskustelu ovat avanneet myös monia tutkimuksen kenttiä, joissa lasten oikeuksia tarkastellaan eri näkökulmista. (Toivonen, 2017.) Sopimus on myös toiminut perustana esimerkiksi kansallisille toimenpideohjelmille (Alanko, 2013, 44).

Lasten osallisuus voi toteutua erilaisissa yhteisöissä, kuten perheessä tai koululuokassa, mutta myös kunnan tai yhteiskunnan tasolla. Osallisuutta voidaan tarkastella muodollisena, toiminnallisena ja kokemuksellisenä jäsenyytenä yhteiskunnassa. (Kiilakoski, Gretschel & Nivala, 2012, 16 – 19.) Osallisuudella voidaan siis viitata jäsenyyteen yhteisössä, joka nähdään poliittisena tai ei-poliittisena. Yksiselitteiselle ja lasten yhteiskunnallisen osallistumisen määrittelylle on ollut tilausta, mutta sitä on ollut samalla vaikea löytää (Tuukkanen, Kankaanranta & Wilska, 2012, 132; Shier ym., 2014, 2; Joubert ym., 2015, 422 – 423). Myös osallisuuteen ja osallistumiseen liittyvät käsitteet ovat etsineet paikkaansa. Suomen kielessä osallisuuden merkitykset kiinnittyvät yhteiskuntaan, jäsenyyden kokemuksiin sekä yhteisössä ja yhteiskunnassa toimimiseen ja vaikuttamiseen (Kokkonen ym., 2016). Osallisuuden käsitteellä kuvataan myös kansalaisen oikeuksiin ja velvollisuuksiin kiertyvää kosketuspintaa ja osallistumista yhteiskuntaan (Kokkonen ym., 2016). Sen synonyymeinä on käytetty myös osallistumisen, vaikuttamisen, kuulemisen ja aktiivisen kansalaisuuden käsitteitä etenkin silloin, kun osallisuuden käsitteeseen kytkeytyvien merkitysten ajatellaan olevan liian epämääräisiä ja luonteeltaan kompleksisia (Alanko, 2013, 50; Woodhead, 2009). Osallisuus ja osallistuminen lasten ja nuorten subjektiviteetin ja toimijuuden rakentamisen merkityksessä voivat siis tarkoittaa hyvinkin erilaisia asioita erilaisissa konteksteissa (Alanko, 2010).

Mitra, Serriere ja Kirshner (2014) tarkastelevat artikkelissaan nuorten demokraattisten osallistumisen kanavia, käytäntöjä ja projekteja Yhdysvalloissa, jossa lasten ja nuorten demokraattista osallistumista tukeva lainsäädäntö puuttuu käytännössä kokonaan. Yhdysvallat on myös nykyisellään ainoa valtio, joka ei ole ratifioinut lapsen oikeuksien sopimusta (Toivonen 2017, 43). Myös koulutuspolitiikkaa säädellään Yhdysvalloissa osavaltioiden tasolla, eikä perustuslaissa mainita koulutusta (Mitra, Serriere & Kirschner, 2014, 293). Nuorten osallistumistoiminta Yhdysvalloissa rakentuu paikallisten toimijoiden aktiivisuuden varaan taustalainsäädännön puuttuessa. Institutionaalisen tuen puuttuessa toiminnan jatkuvuuden varmistaminen on usein vaikeaa. (Mitra, Serriere & Kirschner, 2014, 301.) Myös Etelä-Afrikassa lasten lukutaitohankkeen kautta kansalaisuutta tutkineet Joubert, Phatudi, Moen ja Harris (2015) tarkastelevat demokratiakasvatuksen rakentamista kontekstissa, jossa lainsäädännöllinen ja poliittinen tuki puuttuvat. Ilman taustalla olevaa lainsäädäntöä myös osallistumista tukevien rakenteiden muodostaminen on näiden tutkimusten valossa haasteellista.

Tätä lainsäädännöllisen ja poliittisen tuen merkitystä lasten yhteiskunnallisen osallistumisen kehittämiseksi voi avata luomalla pintapuolisenkin katsauksen suomalaiseen kontekstiin, jossa lapsuuteen suuntautunut poliittinen kiinnostus on tiivistynyt ja konkretisoitunut kansalaisvaikuttamiseen liittyvinä teemoina ja erilaisina lapsipoliittisina ohjelminä ja linjauksina erityisesti 2000-luvun alusta alkaen (Strandell, 2009b). Tämä on tarkoittanut erityisesti lainsäädännöllisiä ja muita keskusjohtoisia toimenpiteitä, kuten lasten oikeuksia valvovan lapsiasiainvaltuutetun viran ja lasten ja nuorten edustajistojen perustamista (Kiilakoski, Gretscher & Nivala, 2012, 9). Lapset huomioidaan entistä paremmin esimerkiksi hallitusohjelmissa (Satka ym., 2011), kunnat tekevät lapsivaikutusten arviointia ja lapsi- ja nuorisopolitiikka on aiempaa kattavampaa (Kiilakoski, Gretscher & Nivala, 2012). Perustuslaissa (6 §) todetaan, että lapsia tulee kohdella yksilöinä tasa-arvoisesti ja heillä tulee olla mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystasoaan vastaavasti. Myös nuorisolakiin (1285/2016) on kirjattu velvoite kuulla nuoria heitä koskevissa asioissa. Nuorisolain (1285/2016) 8 §:ssä veloitetaan järjestämään mahdollisuus osallistua paikallista ja nuorisotyötä ja nuorisopolitiikkaa koskevien asioiden käsittelyyn.

Myös peruskoulun sisällä tapahtuva vaikuttaminen on ollut Suomessa lainsäädännöllisen huomion kohteena. Tuoreimmassa perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2014, 15 – 16) demokraattisen yhteiskunnan jäsenyyteen kasvaminen mainitaan olennaisena osana opetuksen arvoperustaa. Perusteissa (2014, 24) tuodaan entistä enemmän näkyväksi myös oppilaiden oikeutta osallistua koulutyön ja oppimisympäristön suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin. Vuonna 2007 voimaan tulleen perusopetuslain (628/1998) muutoksen (47a§) myötä oppilaskuntia alettiin perustaa yhä useampaan kouluun. Samaiseen lakiin tehtiin vuonna 2013 lisäys osallisuudesta ja oppilaskunnista ja vuodesta 2014 lähtien oppilaskunnat ovat olleet pakollisia myös peruskouluissa. (Kiili, 2016, 124.)

Kansalaiskasvatuksellisia tavoitteita muovataan myös kansallisissa konteksteissa jatkuvasti suhteessa kansallisvaltioiden rajat ylittäviin suhteisiin ja muuttuvaan maailmaan (Piattoeva, 2010, 23). Huoli poliittisen osallistumisen ja kiinnostuksen vähäisyydestä ja toisaalta kiinnostus demokratiakasvatuksen keinoja kohtaan ovat ylittäneet monin tavoin kansallisvaltioiden rajat (Piattoeva, 2010, 23). Ahokkaan (2010, 10) mukaan demokraattiseen kansalaisuuteen tähtäävät tavoitteet ovat olleet merkittävässä osassa koulutuspolitiikkaa eri puolilla Eurooppaa. Myös Euroopan Unionin puitteissa on toteutettu lukuisia

kansalaiskasvatuksen hankkeita (Piattoeva, 2010, 23). Myös kansallisella tasolla kansalaisvaikuttamiseen on tartuttu politiikkaohjelmissa ja hankkeissa. Esimerkiksi lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämissuunnitelmassa (2007 – 2011) linjattiin, että jokaisessa kunnassa tulisi olla aktiivisessa käytössä 5-17 vuotiaiden vaikuttamis- ja kuulemisjärjestelmä (Kiilakoski, Gretschel & Nivala, 2012, 10). Kuntalain uudistuksen myötä kunnat on puolestaan velvoitettu asettamaan nuorisovaltuusto tai vastaava vaikuttajaryhmä (Oikeusministeriö, 2014, 37). Demokratiakasvatukseen liittyviä kysymyksiä on käsitelty myös oikeusministeriön asettamissa työryhmissä ja hankkeissa.

Lasten yhteiskunnallinen rooli on ollut enenevässä määrin lainsäädännöllisesti ja erilaisin asetuksin ja sopimuksin säädelty (Toivonen, 2017). Kansainväliset sopimukset, kansallinen lainsäädäntö sekä politiikkaohjelmat muodostavat nykyisellään lasten yhteiskunnallisen osallistumisen rakenteellisen perustan Suomessa (Alanko, 2013, 49; Kiilakoski, Gretschel & Nivala, 2012, 9). Tällainen lainsäädännöllinen taustarakenne lasten yhteiskunnallisen osallistumisen taustalla näyttäytyy globaalissa mittakaavassa erityisenä lapsen kansalaisuuden kontekstina.

4.2 Osallistumalla ja oppimalla kansalaiseksi

Kansalaiseksi kasvattamisen kentässä on monia toisiaan lähellä olevia alueita ja käsitteitä. Tässä yhteydessä käytän yhteiskunnallisen kasvatuksen käsitettä kansalaiskasvatuksen synonyymina. Kansalaiskasvatukseen liittyy tavalla tai toisella valtion jäsenyys ja se voi sinällään tähdätä myös epädemokraattisiin arvoihin sosiaalistamiseen. Demokratiaan sitoutuneissa yhteiskunnissa kansalaiskasvatus suunnataan kohti demokratiaa, tasa-arvoa ja ihmisoikeuksia (Löfström, Virta & Salo, 2017, 48, 52–56). Kasvatukseen, jonka päämääränä ovat demokraattiset arvot, viitataan usein myös demokratiakasvatuksen käsitteellä (POPS, 2014, 27–28). Demokratiakasvatus ei rajaudu vain yhden kansakunnan kansalaiseksi kasvattamiseen, vaan näköala voi olla myös kansallisrajat ylittävä. Siten myös globaalikasvatus tulee lähelle ja on osin päällekkäinen demokratiakasvatuksen käsitteen kanssa. Globaalikasvatuksen teemat, joissa kansainvälisyys ja esimerkiksi etninen ja kielellinen moninaisuus ovat läsnä, ovat monin tavoin osa demokratiakasvatusta. Myös luon-

teeltaan yleisinhimillisen ihmisoikeuskasvatuksen voi nähdä risteävän osin demokratia-
kasvatuksen kanssa, vaikka ihmisoikeudelliset lähtökohdat ovatkin siinä erityisen huo-
mion kohteena. (Löfström, Virta & Salo, 2017, 54.)

Demokratiakasvatuksen näkökulmasta osallistumista ja demokratiataitoja on tärkeää har-
joitella ja kouluympäristössä tarjoutuu mahdollisuus kasvattaa oppilaiden mahdollisuutta
koulun asioista päättämiseen vähittäin (Löfström, Virta & Salo, 2017, 81). Koulu sekä
osallistaa päätöksentekoon että opettaa osallistumaan (Tammi & Hohti, 2017, 70). Sekä
kouluympäristössä että muissa institutionaalisissa kehyksissä tapahtuvassa yhteiskunnal-
lisessa osallistumisessa lasten kansalaisuutta lähestytään usein ryhmämuotoisen osallis-
tumis- ja vaikuttamistoiminnan kautta. Monet lapsille suunnatuista yhteiskunnallisen
osallistumisen paikoista toimivat ryhmämuotoisuuden lisäksi edustuksellisten periaattei-
den mukaisesti (Eskelinen ym., 2012, 71).

Kun kansalaiseksi kasvattaminen ja integroiminen vallitsevaan yhteiskuntajärjestelmään
on lasten osallistumisen tavoitteista ensisijainen, osallistumisen rakenteita ei välttämättä
tulla tarkastelleeksi kriittisesti (Kiili, 2016). Osallistumisen mahdollistavat rakenteet voi-
vat jäädä kriittisen tarkastelun ulkopuolelle myös tutkimusasetelmissa. Shier, Arróliga ja
González (2014) tutkivat artikkelissaan lapsia päätöksentekoon osallistavien hankkeiden
toimintaa Nicaraguassa. Artikkelissa kartoitetaan osallistumistoimintaan liittyviä haas-
teita ja toimintaedellytyksiä ja onnistuneen osallistumistoiminnan ehtoja. Artikkelissa
hallinnollinen ympäristö, jossa lapset toimivat, näyttäytyy olosuhteena, johon lasten tulee
sopeutua, ja jonka piirissä lasten voimaantuminen yhteiskunnallisina vaikuttajina tapah-
tuu. Tässä kehyksessä Shier ja kumppanit tarkastelevat, voivatko lapset todella vaikuttaa
julkishallinnon päätöksentekoon. Myös Joubertin ja kumppaneiden (2015) tutkimuksessa
lasten kansalaisuutta tarkastellaan olemassa olevaan kansalaisuuden kehikkoon sopeutu-
misena. Demokraattiseen kansalaisuuteen kasvattaminen tarkoittaa artikkelin teoreetti-
sessa kehyksessä opetusta, jossa parannetaan lasten ymmärrystä kansalaistaitojen merki-
tyksestä. Demokratiakasvatuksen on myös tarkoitus osallistaa lapset prosessiin, jossa
kansalaistaitoihin liittyviä asenteita, vastuuta ja kriittistä ajattelua harjoitellaan. Nämä tut-
kimusasetelmat ovat samankaltaisia, kuin Kiilakosken, Gretschelein ja Nivalan (2012, 23)
kuvaus lähtökohdistaan kansalaiskasvatuksen tarkasteluun. Vaikka lapsille ja nuorille
luotujen vaikuttamisen rakenteiden todetaan kannustavan pikemminkin säilyttämään ja

uusintamaan olemassa olevia toiminnan tapoja, nähdään tämä sopeutumisen ja sosialisoinnin tehtävä olennaisena. Kiilakoski, Gretschesel ja Nivala (2012, 23) kysyvät, ”onko ja millä tavoin lapsilla nuorilla mahdollisuutta vastustaa, hidastaa ja kyseenalaistaa aikuisten toimintaa ja päätöksiä, sillä kriittistä toimijuutta ei voi oppia pelkästään teoriassa.”

Olemassa olevat yhteiskunnallisen osallistumisen rakenteet mahdollistavat osallistumisen, vaikuttamisen ja kansalaistaitojen oppimisen. Samalla sekä koulu että edustuksellisuuteen perustuvat toimielimet ovat rakenteita, jotka on muovailtu lasten ulottumattomissa aikuisten toimesta (Kiili, 2016). Sosialisatioprosessissa yksilö omaksuu yhteisön normit ja arvot, minkä kautta hänestä tulee osa yhteisöä (Löfström, Virta & Salo, 2017, 46). Sosialisatiosta näkökulmasta rutiinit ja säännöt ovat osa koulutuksen tavoitetta antaa ja siirtää uusille sukupolville sellaista sivistyksellistä sisältöä, jota pidetään säilyttämisen arvoisena (Gellin ym., 2012, 114). Biestan (2011, 12–13) mukaan oppilas asettuu koulutusjärjestelmässä asemaan, jossa hänen tulee oppia ja omaksua oikean ja väärän tiedon ero. Kasvatustieteissä sosialisatioteorian ei kuitenkaan välttämättä nähdä olevan ristiriidassa kriittiseen ajatteluun tai emansipaatioon tähtäävän kasvatuksen kanssa, sillä yksilöllä nähdään olevan mahdollisuus myös kehittää ja muuttaa vallitsevia oloja (Löfström, Virta & Salo, 2017, 47).

Vaikuttamistoiminnan konteksti tuo näkyväksi ristiriitoja, joita olemassa olevien rakenteiden ylläpitäminen tuottaa suhteessa tavoitteeseen kasvattaa aktiivisia ja kriittisiä toimijoita. Aikuisille näyttäisi muodostuvan edustuksellisissa osallistumisen konteksteissa rooli, joka ylläpitää olemassa olevia vaikuttamisen rakenteita ja toimintatapoja. Tampereen Lasten Parlamentin toimintaa tutkineen Kiilin (2016) mukaan parlamentin legitimitetti perustui ensi sijassa lasten ja viranhaltijoiden väliseen toimintaan ja tiettyjen, ennalta määriteltyjen toimintatapojen omaksumiseen. Käytännössä tämä näkyi myös Parlamenttiin osallistuneiden lasten ja aikuisten välien tiivistymisenä. Parlamenttiin osallistuneiden lasten keskinäinen toiminta ja solidaarisuuden osoitukset näyttäytyivät toiminnan legitimoinnin suhteen toisarvoisina, ja lasten suhteet heidän edustamiinsa lapsiin vähenivät. Toisaalta mukautuminen on voinut osoittautua oppilaille tehokkaaksi toimijuuden muodoksi (Löfström, Virta & Salo 2017). Mukautumiselle voi olla myös erityisesti tarvetta ympäristössä, jossa aikuistoimijat määrittävät pitkälti lasten toimijuuden liikkumavaraa (Karhuvirta & Lestinen 2015, 4).

Vaikuttamistoiminnan harjoittamiseen liittyvät pedagogiset ratkaisut asettuvat myös osin vastatusten vaikuttamistoiminnan laajempien tavoitteiden kanssa. Oppilaskuntatoiminnassa keskitytään usein mukana olevien kannalta tärkeisiin ja mielenkiintoisiin asioihin, mikä on pedagogisesti perusteltua, vaikka edustuksellisia eliminä toiminnassa tulisi huomioida myös edustettujen intressit (Vesikansa, 2002; Kiili, 2016). Tällaisia ratkaisuja perustellaan myös näkökulmasta, jonka mukaan edustuksellisen osallisuustoiminnan kuuluukin vahvistaa vain joidenkin nuorten subjektiivista päätöksenteossa, jolloin nämä nuoret saavat eväät toimia vaikuttamiselimissä ja kyseenalaistaa aikuisten ajattelutapoja (ks. Eskelinen ym., 2012, 71; Alanko, 2013, 228). Vaikuttamistoiminnan tasa-arvoisuuden kannalta tällainen näkemys on ilmeisen ristiriitainen, mutta se noudattaa demokratian edustuksellisuuden logiikkaa. Edustuksellisuuteen perustuvien osallisuusinstituutioiden, kuten oppilaskuntien toimintaan liittyy myös muita haasteita, joissa sosialisointi ja aktiiviseen toimijuuteen kasvattamisen jännitteet heijastuvat. Shierin, Arróligan ja Gonzálezin (2014, 6) tutkimuksessa vaikuttamishankkeisiin osallistuneet lapset kertoivat erilaisista hankaluuksista, jotka tutkijoiden mukaan kielivät toiminnan aikuiskeskeisyydestä ja lasten asettamisesta toiminnan kohteen asemaan. Hankkeeseen osallistuneet lapset raportoivat (Shier, Arróliga ja González. 2014, 6): *At the beginning of the process, they wouldn't make space for the children... Sometimes there were problems getting the teachers to accept the opinions we were expressing.*

Osallisuustoimintaa on kritisoitu näennäisyydestä tai dekoratiivisuudesta (Kiili, 2016, 125). Esimerkiksi Aapola (2005, 10 – 12) toteaa, että oppilaskuntatoiminnan puitteissa lapset voivat harjoitella yhteiskunnallista päätöksentekoa lapsille merkityksellisessä ja turvallisessa ympäristössä, mutta toiminta on kuitenkin eristetty yhteiskunnallisesta päätöksenteosta. Lapset saavat harjoitella näkemysten esittelyä ja argumentointia ilman *to-dellista* mahdollisuutta vaikuttaa päätöksentekoon koulussa tai paikallispolitiikassa (Kiili, 2016). Larkinsin (2014) mukaan poliittinen päätöksenteko on toisaalta olennainen osa lasten osallistumisen kenttää, jotta lasten tarpeet ja vaatimukset nähtäisiin olennaisena osana poliittisten mekanismien toimintaa (Wall, 2012). Haasteeksi on nähty myös, että osallisuustoimintaan osallistuminen on polarisoitunutta ja kasaantuu herkästi pienelle, aktiiviselle joukolle. Vaikka esimerkiksi oppilaskuntatoiminnan perustana olisikin tarjota kaikille oppilaille tasa-arvoiset mahdollisuudet osallistumiseen, valintaprosessi esimerkiksi oppilaskunnan hallitukseen noudattelee useimmiten edustuksellisen demokratian

äänestyskäytäntöä. Silloin mukaan kutsutaan erityisesti niitä nuoria, jotka ovat jo lähtökohtaisesti aktiivisia, kompetentteja ja pystyviä, ja joilla saattaa olla kiinnostuksen ohella pääomien tai resurssien muotoja, joiden myötä edustuksellisiin vaikuttamisen kanaviin osallistuminen on luontevaa (Eskelinen ym., 2012, 63; Kiili, 2016). Shierin ja kumppaneiden (2014, 12) mukaan lapset, jotka onnistuneesti osallistuivat päätöksentekoprosesseihin, olivat toimintaan hyvin valmistautuneita, harjaantuneita ja organisoituneita ja he uskoivat omaan kykyihinsä vaikuttaa. Näillä lapsilla oli useimmiten taustatukenaan aikuisia, jotka olivat yhtä sitoutuneita lasten autonomiseen työskentelyyn.

Samankaltaisia huomioita on tehty monissa eri kansalaiseksi kasvamisen kontekstissa. Vandenbroeckin ja Bouverne-De Bien (2010) mukaan useimmille lapsille kertyy kasvatusinstituutiossa tapahtuvaa vuorovaikutukseen ja neuvotteluihin liittyviä kokemuksia jo varhaiskasvatuksessa, jossa osallisuuden käytännön sovellutuksiin liittyy usein neuvottelua korostava kulttuuri. Myös Siippaisen mukaan kulttuuri, joka korostaa neuvottelevia suhteita (eikä tottelevaisuus- ja kuuliaisuuskulttuuria), näyttäisi suosivan lapsia, jotka ovat jo paitsi kielellisesti, mutta myös sosiaalisesti kompetentteja. Myös luottamussuhteen syntyminen aikuisen ja lapsen välille vaatii Siippaisen (2012, 125) mukaan erityisesti verbaalista osaamista, jota ilman lapsen tarpeet eivät tulleet kuulluiksi. Vaikka toisinaan myös epätoivottu lapsen käytös saattoi Siippaisen (2012, 117; 125) tutkimuksessa auttaa lasta pääsemään neuvotteluissa haluamiinsa tuloksiin, päiväkodin toimintakulttuuriin kuuluvat neuvottelut näyttivät toimivan myös lapsia eriarvoistavana mekanismina. Osallistumisen käytännöt ja ehdot näyttäisivät suosivan jo varhaiskasvatusinstituution neuvotteluista lähtien erityisesti keskiluokkaisten lasten kulttuurista pääomaa (Vandenbroek ja Bouverne-De Bie, 2006). Myös Britanniassa oppilaskuntia tutkinut Wyness (2009) nostaa materiaaliset ja kulttuuriset sekä ikään liittyvät tekijät tärkeiksi taustatekijöiksi, jotka edesauttavat hyväosaisten lasten osallistumisesta (Wyness, 2009). Järjestetyn osallistumistoiminnan tavoitteet voivat muodostua siten toimintaan pääsemisen ehdoksi.

Kuten Eskelinen ja kumppanit (2012, 43; 63) toteavat, aktiivisten ja kiinnostuneiden nuorten osallistuminen on toki itsessään arvokasta ja ansioitunutta, mutta jos vaikuttamisen paikat tarjoutuvat ensi sijassa jo aktiivisille ja kiinnostuneille, on osallisuustoiminnan tasa-arvoisuus lähtökohdiltaan kyseenalaista. Rohkeasta ja ulospäin suuntautuneesta saattaa tulla normi, joka tuottaa uusia sosiaalisia jakoja lasten keskuuteen (Eskelinen ym.,

2012, 62) Aktiiviset ja osallistuvat nuoret ovat etuoikeutetussa asemassa suhteessa vertaisiinsa (Alanko, 2013, 228), mutta aktiivisuuden ja osallistumisen on oltava tietynlaista, jotta se olisi nuorelle resurssi. Vaikuttamistoimintaan osallistuvien lasten valikoituneilla taustoilla on toki myös kerrannaisvaikutuksia. Toiminnassa mukana oleville avautuu kenttä, jossa on mahdollista kerryttää entisestään vaikuttamiseen ja vastuutoimintaan liittyvää pääomaa (Eskelinen ym., 2012, 71). Valikoituneisuuden seurauksena osallisuustoimintaan osallistuvat lapset eriytyvät siten myös helposti omaksi ryhmäkseen (Vesikansa, 2002, 24; Kiili, 2016).

4.3 Eletty kansalaisuus

Institutionaalisia osallistumisen ja vaikuttamisen ympäristöjä tarkastelevissa tutkimuksissa korostuu näkymä siihen, mistä lasten kansalaisuutta etsitään. Esimerkiksi Joubertin ja kumppaneiden (2015) artikkelissa kansalaisuus ymmärretään yksilön oikeudet ja velvollisuudet sisältävänä kansalaisuuden statuksena, tunteena ja toimintana. Kansalaisuus tulee artikkelissa käsitteellistetyksi myös suorana viittauksina oikeuksiin, velvollisuuksiin, osallistumiseen tai poliittiseen järjestelmään kuten vaaleihin. Ongelmallisena näytetään se, että lapset eivät täytä perinteisiä kansalaisuuden kriteerejä, mutta muitakaan yhteiskunnan taholta määriteltyjä kriteerejä ei lapsikansalaisille tahdo löytyä. Asetelma toistuu myös Tuukkasen, Kankaanrannan ja Wilskan (2015) tutkimusasetelmassa. He tutkivat Suomen lasten parlamentin osallistujien käymää keskustelua nettifoorumissa. Tarkastelun taustana on elämismaailman käsite, joka viittaa fyysiseen ja sosiaaliseen maailmaan, jossa kohtaavat henkilökohtainen ja toisaalta subjektiivinen todellisuus, jota ihmiset muokkaavat ja joka toisaalta muokkaa ihmisiä (Tuukkanen, Kankaanranta & Wilska, 2012; 133). Vaikka konventionaaliset osallistumisen muodot nähdään tutkimuksessa ahtaina, myös tässä tutkimusasetelmassa tarkastellaan kansalaisuutta hyvin formaalissa viitekehyksessä. Mitä nuoremmista lapsista on kyse, sitä hankalampaa kansalaisuuden perinteisiä määritelmiä on heihin soveltaa.

Perinteinen poliittinen ajatusmaailma, jossa sosiaalinen ja poliittinen elämänpiiri erotetaan toisistaan ja nähdään funktioiltaan suhteellisen erillisinä, sulkee lapset ja nuoret yksiselitteisesti pois tässä ja nyt toteutuvan poliittisen toimijuuden piiristä (Eskelinen, ym.

2012, 36; Kallio & Häkli, 2013, 7). Tästä näkökulmasta poliittisen toimijuuden nähdään sitoutuvan poliittiselle toiminnalle varattuihin paikkoihin. (Kallio & Häkli, 2013, 7.) Kansalaisuutta ilmentävä toiminta ei kuitenkaan tapahdu vain erilaisissa komiteoissa, foorumeissa tai päätöksentekoprosesseissa, sillä lapset toimivat kansalaisina neuvotellessaan sosiaalisen kanssakäymisen säännöistä, osallistuessaan yhteisen hyvän tuottamiseen ja täyttäessään omia yksilönoikeuksiaan (Larkins, 2014, 19). Larkinsin (2014, 19) mukaan on tärkeää nähdä, että kansalaisena toimiminen on muutakin kuin järjestettyyn toimintaan osallistumista. Lasten autonomisen ja poliittisen toimijuuden ulottuvuuksia onkin lapsuudentutkimuksessa tuotu näkyväksi arkea jokapäiväistä toimintaa ja tilapolitiikkaa tarkastelemalla (Philo & Smith, 2003) ja tutkimalla lasten jo olemassa olevia toimijuuden mahdollisuuksia mikropoliittisesta näkökulmasta. Silloin yksityinen elämänpiiri tuodaan osaksi poliittista elämää ja poliittisen toimimisen mahdollisuuksia nähdään arkipäiväisissäkin tilanteissa (Kallio & Häkli, 2013, 7). Esimerkiksi Olsson (2017) tarkastelee lasten elettyä kansalaisuutta turvallisuuden ja riskien näkökulmasta. Huomion keskipisteessä on tarkastella, ”millaisia merkityksiä kansalaisuus todella saa ihmisten elämässä ja kuinka sosiaaliset ja kulttuuriset ulottuvuudet vaikuttavat heidän elämäänsä kansalaisina” (Olsson, 2017, 546). Lasten eletyn kokemuksen tutkimisen nähdään tarjoavan vastauksia siihen, millä tavoin lapset kokevat kansalaisuuttaan arjessa (Olsson, 2017, 547).

Poliittisen toiminnan arkipäiväisen ja kehollisen tason on nähty olevan lasten poliittisten oikeuksien puuttuessa merkittävin ja olennaisin poliittisuuden taso, joka ilmenee esimerkiksi erilaisissa vastustamisen keinojen kautta (Kallio, 2007; Philo & Smith, 2003, 107). Näissä tarkasteluissa mikropolitiikalla viitataan usein myös niihin keinoihin, joilla yksilö etsii paikkaansa maailmassa (Philo & Smith, 2003, 106). Koulu lähestyy yhteiskuntaan osallistumista sovinnaiten ja hyväksyttävien käytäntöjen kautta, joita ovat esimerkiksi vaaleissa äänestäminen ja ehdolle asettuminen sekä vapaaehtoistoiminta (Löfström, Virta & Salo 2017, 18; 23). Mikä tahansa osallistuminen ei kuitenkaan ole koulun kontekstissa käypää osallistumista eivätkä toimijuutta rakenna vain edellä mainitun kaltaiset hyväksytyt käytännöt. Etenkin kouluetnografioissa on painotettu myös osallistumisen ja toimijuuden arkisten ja hienovaraisten muotojen merkitystä ja ymmärtämistä toimijuuden muodostumisessa. Koulun arjessa osallistumisen voi tarkoittaa tuntiaktiivisuutta, soveliasta liikehtimistä, tehtävien tekemistä tai viittaamista. Osallistuminen voi pelkistyä sekä aikuisten että instituution hyväksymäksi kuuliaisien koululaisen performoinniksi. (Tammi

& Hohti, 2017, 70.) Kuuliaisuus ja sääntöjen noudattaminen näyttäisivät muodostuvan tärkeäksi osaksi lasten kokemusta omasta toimijuudestaan (Virta & Virta, 2015, 87 – 88).

Rajoitusten ja rajojen rikkomisen teema tarjoaa monia näkökulmia lasten kansalaisuuteen. Olsson (2017) hahmottelee toimintakentän (*action zone*) käsitettä, jossa lapset elävät ja harjoittavat kansalaisuuttaan aikuisten ja yhteiskunnan määrittämien rajojen sisällä. Olsson näkee, että rajoilla on yksilöllinen ulottuvuutensa, mutta ne myös rakentuvat kulttuuristen, historiallisten, sosiaalisten ja maantieteellisten kontekstien puitteissa. Lapset muokkaavat omaa toimintakenttäänsä ja neuvottelevat sen rajoista ja siten muovaavat myös omaa identiteettiään. Tässä toimintakentässä yhdistyvät sosiaalinen konteksti, diskursiiviset resurssit, identiteetti ja toisaalta spatiaalinen tila, jotka rakentavat ymmärrystä eletystä toimijuudesta. (Olsson, 2017, 554 – 556.) Olssonin (2017) tutkimuksessa rajat samalla mahdollistavat ja rajoittavan lasten toimintaa ja toimijuutta. Larkinsin (2014) tutkimuksessa koulun kontekstissa nuoret kertoivat rikkoneensa koulun sääntöjä saavuttaakseen omasta näkökulmastaan reilun lopputuloksen. Larkins (2014, 16) tarkastelee Isinin (2009) käsiteparia *Acts of Citizenship*, jolla hän viittaa toimintaan, joka haastaa olemassa olevia tai hyväksytyjä kansalaisuuden toimintamalleja. *Acts of Citizenship* viittaa toimintaan, ”jonka kautta yksilöt tai ryhmät haastavat olemassa olevat suhteet, joita heillä on kansalaisuuteen ja pyrkivät muuttamaan sitä, mikä ymmärretään kansalaisuutena” (Larkins, 2014, 17). Käsitteellä viitataan siis toimintaan, jossa ei ole kyse sellaisista kansalaisena toimimisen muodoista, jotka tällä hetkellä olisivat hyväksytyjä.

Mielenkiinto lasten elettyä kokemusta kohtaan nostaa esille myös moninaisia kysymyksiä siitä, miten lasten ja aikuisten välisiin eroihin suhtaudutaan. Olennaista on, millä tavoin tulkitaan se ero, jonka nähdään olevan abstraktin (ihanne)kansalaisen ja tästä abstraktista kansalaisuudesta marginalisoitujen aikuisten tai lasten välillä (Larkins, 2014, 9). Tätä eroa tarkastellessaan Larkins (2014, 8) kiinnittää huomiota kyvykkyyden, rippuvaisuuden ja haavoittuvuuden teemoihin, joiden nähdään usein määrittävän lapsen ja aikuisen suhdetta. Larkins (2014, 8) viittaa Cockburnin (1998; 2005) todetessaan, että aikuisten itsenäisyys ja riippumattomuus tuesta ja sosiaalisista suhteista ja on illuusiota. Sekä aikuiset että lapset voi nähdä sosiaalisia ja vastavuoroisia suhteita tarvitsevina. Suhteellisessa ja eroja painottavassa näkökulmassa kansalaisuuteen keskeistä on nähdä ihmisten historiallinen ja sosiaalinen paikantuneisuus, mutta ilman, että eroja järjestetään hierarkiaan. Lap-

sen kansalaisuus ei ole silloin vähempää kuin aikuisen kansalaisuus. (Larkins, 2014.) Larkins (2014, 15) tuo myös esille, että kun kansalaisuutta tarkastellaan eletyn kansalaisuuden näkökulmasta, tullaan myös väistämättä kysymykseen siitä, mikä kaikki toiminta lasketaan ja tulkitaan kansalaistoimijuudeksi – leikkiminen, rentoutuminen, matkustaminen, toisista huolehtiminen? Kansalaisuus voi siis hyvinkin olla myös sellaisten oikeuksien, velvollisuuksien, kuulumisen ja osallistumisen kokemista, ymmärtämistä ja neuvottelua, jota ei välttämättä nähdä kansalaisuutena (Lister, 2007b). Myös omien tarpeiden täyttäminen voi olla osallistumisen ja siten myös kansalaisuuden elämisen muoto (Percy-Smith, 2010, 2).

Eletyn kansalaisuuden ajatus kutsuu tarkastelemaan paitsi kansalaisuuteen, myös lapsuuteen liitettyjen määritelmien ja käsitteiden rajoja ja kontekstisidonnaisuutta etenkin, kun sitä tarkastellaan kansalaisuuden laitamilla. Estrada (2012) tutki Los Angelesissa katukauppiaina toimivia nuoria ja heidän rooliaan perheiden päätöksenteossa. Estradan (2012) mukaan nuorilla oli merkittävä osa perheiden päätöksenteossa, sillä he osallistuivat aktiivisesti perheen elannon hankkimiseen ja liiketoimintaan liittyviin neuvotteluihin. Joillakin vanhemmilla lapsilla oli paljon vastuuta käytännön talouden pyörittämisessä. Lapsilla oli myös kielitaidon ja teknisen osaamisen kaltaisia resursseja, joita arvostettiin perheissä. Lasten toimiminen aktiivisina osina perheen elinkeinon harjoittamisessa ja päätöksenteossa ei Estradan (2012, 52) mukaan asetu normatiivisiin käsityksiin sosialisaatiosta, jossa lapset nähdään sosiaalisen ja kulttuurisen pääoman omaksujina. Lasten monipuolinen osallistuminen työntekoon ja liiketoiminnan pyörittämiseen rikkoo myös lapsuuskäsityksen kehystä, jossa lasten paikka on työelämän ulkopuolella ja lasten elinpiiri sitoutuu institutionaalisiin kehyksiin, kuten kouluun ja harrastuksiin. Esimerkiksi työnteko on etenkin marshallilaisen kansalaisuuden kontekstissa normatiivinen kriteeri täyteen kansalaisuuteen pääsulle (Rigo, 2009, 65). Työnteko on myös olennainen osa arvolausumia tai moraalisia viitteitä, jotka liitetään hyvään kansalaisuuteen (ks. Anderson, 2013, 5). Estradan (2012) tutkimien lasten osallistuminen perheen toimeentulon hankkimiseen haastaa myös käsityksiä lasten kyvykkyyden rajoituksista. Toisaalta huomionarvoista on, että työ, jota lapset perheineen tekevät, on luonteeltaan prekaaria ja järjestelmien laitamilla tapahtuvaa. Katukauppa on Los Angelesissa toisaalta kiellettyä, ja myyjien on karteltava poliisia viranomaisten pelossa, mutta toisaalta katuruokatorit ovat nousseet trendikkäiksi ja suosituiksi kaupunkilaisten keskuudessa.

Arkeen, kokemukseen ja elettyyn todellisuuteen liittyvissä tutkimuksissa lapsen kansalaisuuden luonnetta tässä hetkessä toteutuvana, ei vain tulevaisuudessa täydellistyvänä korostetaan. Lasten kompetenssi ja kyky osallistua yhteiskuntaan tunnustetaan, samoin kuin lasten toimijuus heidän omien kokemustensa muodostamisessa. Vaikka lasten kansalaisuuden kohdalla puhutaankin eksklusiosta ja lasten kansalaisuus nähdään aikuisten oikeuksien puuttumisena, on tärkeää nähdä, että lasten kansalaisuus ei pitäisi olla vähempää kuin aikuisten kansalaisuus. (Olsson, 2017, 546). Eletyn ja koetun kansalaisuuden tarkasteleminen auttaa kiinnittämään huomion eksklusiivisuuden sijaan kansalaisuuden käsitteistön laajentamisen mahdollisuuksiin.

4.4 Lapsen ääni ja tietämisen tilat

Yhteiskunnalliseen osallisuuteen liitetään äänen ja kuulemisen metaforat, jotka saavat lasten ja nuorten osallisuus- ja vaikuttamistoiminnan yhteydessä moninaisia merkityksiä. Komulaisen (2007, 13) mukaan ääni on moniulotteinen sosiaalinen rakennelma, joka luo myös diskursseja ja käytäntöjä. Lasten äänellä viitataan usein etenkin siihen ääneen, joka pääsee kuuluville institutionaalisissa kehyksissä tapahtuvassa toiminnassa, jota aikuiset ovat useimmiten ohjaamassa ja strukturoimassa (Wyness, 2013, 341 – 343). Kuuleminen on kuitenkin usein tutkimuksessa tarkoittanut lasten näkemysten tarkastelua jo olemassa olevien kategorioiden ja tulkinnallisen kehyksen puitteissa (Grover, 2004, 89). Esimerkiksi yhteiskunnallista osallistumista edistävässä opetuksessa ääni liitetään sananvapauteen ja kansalaisoikeuksien vahvistamiseen (Gellin ym., 2012, 120). Lapsen ääntä tarkastelevat tutkimukselliset näkökulmat ovat myös keskittyneet siihen, kuuntelevatko aikuiset toimijat institutionaalisissa kehyksissä lapsia ja miten kuulemista voitaisiin parhaiten toteuttaa lapsen ikätason, kypsyyden ja kompetenssien mukaan (Komulainen, 2007, 1). Lapsen ääni myös asetetaan valmiisiin kategorioihin, jolloin näkymä lasten kokemukseen ja ajatuksiin näiden kategorioiden ulkopuolella jää näkymättömiin (Grover, 2004, 89 – 90). Etenkin empiirisissä tutkimuksissa palataan yhä uudelleen kysymykseen siitä, mitä lasten äänet ovat, ja kuinka niitä tulisi kuunnella (Komulainen, 2007, 20).

Oikeusprosesseissa lapsen kuuleminen sitoutuu paitsi lainsäädäntöön, mutta myös tulkitoihin ja diskursseihin siitä, mihin lapsi kulloinkin asemoidaan suhteessa yhteiskuntaan ja perherakenteisiin. Kaiken kaikkiaan lapset ovat tulleet Stevallin (2018, 21) mukaan

näkyvämmiksi oikeusdiskursseissa, ja oikeustieteilijöiden kannanotot lasten oikeuksiin ovat lisääntyneet. Oikeusdiskursseissa on vahvistunut lasten tunnistaminen yksilöoikeuksien haltijoina, joiden mielipiteet tulee ottaa huomioon (Stenvall, 2018, 21). Neale (2002) haastatteli tutkimuksessaan erilaisissa erotilanteissa olevia lapsia Iso-Britanniassa, jossa lasten oikeus osallistua päätöksiin, jotka koskevat heidän elämäänsä, on tuettu varsin lapsikeskeisessä lainsäädännössä. Lainsäädännön soveltaminen vanhempien erotapauksissa ei kuitenkaan anna lapsille mahdollisuutta tulla kuulluiksi, sillä se rakentuu näkökulman varaan, joka painottaa erityisesti lasten hyvinvointia ja jossa lapsen katsotaan erotilanteessa olevan ensisijaisesti osa perherakennetta. Silloin lapsi on saatettu pakottaa vastentahtaan tapaamaan myös vanhempansa. Lasten oikeus osallistua heitä itseensä koskevaan päätöksentekoon riippuu paradoksaalisesti siitä, katsovatko aikuiset lapsen olevan tarpeeksi kypsä mielipiteensä ilmaisuun. Silloin lapsen mielipide on erityisen alisteisessa asemassa suhteessa vanhempien mielipiteeseen. Nuoret, jotka kokivat saavansa kotona osakseen molemminpuolista luottamusta ja kunnioitusta, eivät näyttäneet erityisesti kaipaavan yksilöllisten oikeuksiensa toteuttamista, vaan toivoivat hyvää kommunikaatiota ja osallisuutta päätöksenteossa. (Neale, 2002, 455 – 456, 469.)

Lasten oikeus ilmaista näkemyksiään heitä koskevissa asioissa on kirjattu YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen, mutta sopimuksen sisältö ja muotoilu ovat olleet myös kritiikin kohteina. Sopimuksen 12. artikla sisältää muotoilun, jonka mukaan ”lapsen näkemys tulee kuulla ottaen huomioon hänen ikänsä ja kypsyytensä”. Warmingin (2019, 343) mukaan tämä muotoilu antaa aikuisille vallan määrittää, mitä lapsen kuulemisen ehdot milloinkin ovat, ja tekee siten oikeuden tulla kuulluksi ennemminkin arviointiprosessiksi, joka on altis myös erilaisille syrjinnän ja ulossulkemisen muodoille. Myös Bath ja Karlsson (2016, 556) kritisoivat sopimusta, sillä se korostaa asetelmaa, jossa aikuisten tulee tarjota lapsille tietoa ja auttaa heitä sellaisten taitojen ja itseluottamuksen hankkimisessa, joka mahdollistaa heidän ilmaista mielipiteensä. Tässä kasvamisen, kehittymisen ja sosialisoinnin kehityksessä esimerkiksi keskustelun, kuuntelemisen, asioiden esittelemisen, neuvottelun, väittelyn ja päätöksenteon taitojen oppiminen nousevat tärkeiksi, opeteltavissa oleviksi taidoiksi (Nousiainen & Piekkari, 2007). Lapsi kuitenkin jää kriittisten äänien mukaan tässä positioinnissa lähtökohtaisesti taitamattomuuden kehukseen suhteessa aikuisiin (Devine, 2002).

Lapsen kuulemisen ehdot rakentuvat aikuisen ja lapsen välisen eron ohella myös kansalaisuuden positioihin. Erityisesti kansalaisuuden positiot tulevat näkyväksi marginaalissa asemissa olevien lasten kohdalla. Meloni, Rousseau, Montgomery ja Measham (2014) tarkastelevat artikkelissaan oikeudenkäyntimateriaalien lakidiskursseja, joissa käsiteltiin prekaarissa asemassa olevien lasten tapauksia Kanadassa. Prekaarin käsitteellä viitataan artikkelissa erilaisiin laillisuuden ja laittomuuden muotoihin, jotka estävät näissä asemissa olevia lapsia saamasta oikeuksia (Meloni ym., 2014, 306). Artikkelissa tarkastellaan kansalaisuuden ja lapsuuden käsitteitä myös suhteessa laittomuuden käsitteeseen, joka ymmärretään sosiohistoriallisesti muodostetuksi konstruktioksi. Artikkelissa nostetaan esiin oikeuden päätöksiä, joissa lapsen mielipidettä on kysytty, mutta päätöksessä ei ole lopulta otettu lapsen lausuntoa lainkaan huomioon. Karkotuspäätöksiä tehtiin myös kuulematta lasta tai tarkastelematta tilannetta lapsen näkökulmasta. Statuksettomien kansalaisten kohtelua on tarkasteltu esimerkiksi humanitarismin ja turvallisuuspolitiikan monimutkaisen yhdistelmän kautta. Artikkelissa tarkastellaan oikeustapausten avulla tulkintojen suhdetta lainsäädäntöön. Oikeustapausten valossa statuksettomien siirtolaislasten kohtaloa ei lopulta säätele ihmisoikeuslainsäädäntö, vaan tuomioistuimissa tehdyt tulkinnat, jotka voivat olla hyvinkin satunnaisia. (Meloni ym., 2014.)

Melonin ja kumppaneiden (2014) artikkelissa tuodaan näkyväksi, että oikeusdiskursseissa siirtolaislapset asettuvat paradoksaaliin kaksoisasemaan, jossa heidät nähdään sekä haavoittuvassa asemassa olevina ja erityistä suojelua tarvitsevinä että potentiaalisina uhkina. Nämä positiot eivät näyttäydy vastakkaisina, vaan ne asettavat lapset haavoittuvaiseen ja äänettömään asemaan, jossa heidän poliittiset oikeutensa eivät tule nähtyiksi (Meloni ym., 2014). Tämä lasten asemointi kahtalaiseen uhkan ja suojelun tarpeen kontekstiin näyttäisi kantavan mukanaan myös lapsuuden marginaalipositioden historiaa. Read (2011) tutkii artikkelissaan riskin diskurssia 1900-luvun alun vapaiden lastentarhojen (*Free Kindergarten*) toiminnasta säilytetyn teksti- ja kuva-aineiston avulla. Hän tuo esille, että 1900-luvun alun kontekstissa erityisesti työväenluokkaisein lapsiin ja erityisesti heidän oleskeluunsa kaduilla suhtauduttiin potentiaalisena uhkana. Lasten vapaata oleskelua haluttiin suitsia vapaissa lastentarhoissa, jotka tarjosivat järjestetyn ja turvalliseksi katsotun ympäristön lapsille. Marginaaleihin sijoittuvat lapset näyttäisivät kutsuvan näkyville yhteiskuntien kontrolliin ja rajoihin liittyviä agendoja.

Myös osallisuuskontekstissa äänen ja kuulemisen metaforat liittyvät lasten ja nuorten yhteiskunnallisiin positioihin ja lapsi- ja aikuiskansalaisten välisiin suhteisiin. Komulainen (2007) tuo esille äänen antamisen paradoksia: ääni ei ole jotakin, joka olisi jo olemassa olevaa. Tätä moninkertaista tulkintojen ja välittämisen prosessia kuvaa esimerkiksi Jamesin (2007) artikkelin nimi: *Giving voice to children's voices*. Ääni, joka annetaan lapsen äänelle, ei itsessään ole lapsen ääni, vaan yksi tulkinta siitä. Toisaalta äänen antamisen ajatuksessa näkyville tulevat myös lasten ja aikuisten väliset vallan kerrostumat. Lasten äänen ja näkökulmien tutkimus on ollut pitkälti myös autenttisuuden etsimistä, jossa tutkija väistämättä tekee jatkuvasti tulkintoja ja tulee siten osaksi lapsen äänen ja näkökulmien konstruoimista (Komulainen, 2007; Spyrou, 2011; James, 2007). Kaikki lasten äänet, joita tutkimuksissa tarkastellaan, ovat suodattuneet aikuisten tulkintojen läpi (Komulainen, 2007, 23). Ajatus pureutuu perustavanlaatuisen ontologiseen ja epistemologiseen kysymykseen siitä, millä tavoin ääni kussakin ajassa ja tilassa tulee olemassa olevaksi. Voisi siis ajatella, että kun lapselle tai marginalisoidussa asemassa olevalle ”annetaan ääni”, annetaan samalla myös monin tavoin rajattu tila ja ehdot, joiden puitteissa tämä ”ääni” tulee tässä annetussa tilassa olemassa olevaksi, tulkituksi ja kuulluksi.

Komulainen (2007, 23) toteaa, että lasten kuulemisessa on kyse kommunikaatiosta, joka tavataan ymmärtää rationaalista ja abstraktia ajattelua edellyttävänä. Silloin lasten äänet tai kommunikaation tavat tulevat tulkituiksi usein vähempiarvoisina. Myös kasvatustutkimuksissa lasten oma kokemus ja tieto voivat jäädä taka-alalle (Stenvall, 2018, 20). Alasuutari (2012) tuo esille, kuinka kasvatustutkimuksissa vallitsevat käsitykset ovat yhteydessä siihen, ”miten kasvattajien ja aikuisten ajatellaan voivan tietävän lapsesta ja lapsuudesta” (Alasuutari, 2012, 104). Alasuutari tutki päivähoitossa olevien lasten vanhempien kanssa käytyjä varhaiskasvatussuunnitelmaan (vasu) kuuluvia keskusteluja, joissa työntekijä ja vanhempi kävivät läpi lapselle osoitettuja kysymyksiä ja niihin annettuja vastauksia. Keskusteluita ohjaavissa lomakkeissa lapsille osoitetut kysymykset osoittivat, että lasten kuulemiselle on kysymysten avulla rakennettu osallistumisen mahdollistava taso. Sen sijaan käytännössä vasukeskusteluissa lapsen näkemykset jäivät toisarvoiseksi tai ne torjuttiin kokonaan. Lasten näkemykset huomioitiin lähinnä silloin, kun ne myötäilivät päiväkodin hyväksytyjä toimintatapoja. Alasuutarin tulkinnan mukaan institutionaaliset diskurssit, tarkemmin kasvatuksen asiantuntijuuden ja toisaalta vanhemmuuden diskurssit rajasivat ja tuottivat ehtoja, joiden rajoissa lapsen näkemyksiä päiväkotikeskus-

teluissa huomioitiin. ”Tietämisen oikeutuksiin perustuen tuotettiin samalla lapsen ja aikuisen välinen ero, toisin sanoen sukupolvisuhteita koskevat tulkinnat. Niiden mukaan lapsen tieto ei voinut ylittää aikuisen tietoa.” (Alasuutari, 2012, 112.) Aikuisen tieto näyttäytyy siten ”paremmin tietämisenä” etenkin, kun aikuinen on ammattikasvattajan roolissa (Hakala, 2007).

Lapsen ja aikuisen välisen dialogin valtaan ja tietoon liittyvät positiot heijastuvat myös kieleen. Cross (2011) hahmottelee artikkelissaan erilaisia aikaan sidottuja, temporaalisia positioita, joiden kautta lapsen ja aikuisen välinen dialogi voi muodostua institutionaalisissa kehyksissä. Tällaisia positioita Cross nimeää kolme: *human having been*, *human being* ja *human becoming*. Nämä positiot havainnollistavat, millä tavoin vuorovaikutuksessa hahmotetaan dialogiin osallistuvien eroavaisuuksia, joilla lapsen ja aikuisen tapauksessa on erityinen sidos ikään ja ajalliseen jatkumoon. Dialogilla on Crossin (2011) mukaan erilainen perusta sen mukaan, millä tavoin lapsi ja aikuinen asemoidaan temporaalisiin asemiinsa. Aikuinen voi esimerkiksi käsittää lapsen position vain tulevaksi (*human becoming*) ja omansa tässä hetkessä toteutuvaksi (*human being*). Vuorovaikutuksesta tällöin jää näkymättömiin, että sekä lapsen että aikuisen kokemukset sisältävät kaikki ajallisen jatkumon ulottuvuudet. (Cross, 2011, 31). Temporaalisia positioita tutkimalla Cross (2011) havainnollistaa, että lapsuuden asettumista tulevaisuudessa täydellistyväksi ja aikuisuuden asettumista jo täydellistyneeksi voi purkaa kysymällä, millä tavoin aikuisen ja lapsen kokemuksessa erilaiset historian, tämän hetken ja tulevan tasot näyttäytyvät.

4.5 Kohti eettistä kohtaamista

Lasten sisällyttäminen demokraattiseen kansalaisuuteen näyttäisi vaativan ymmärrystä siitä, millä tavoin lasten elämismaailma ja muu yhteiskunta kohtaavat ja millaisista katkoksista näiden maailmojen välillä on. Lasten ja aikuisten välisen suhteen tarkastelu on Bathin ja Karlssonin (2016, 563) mukaan keskeistä lasten kansalaisuuden hahmottamisessa. Kansalaisuuden käsitemaailma sosiopoliittisine rajoineen tyypillisesti ylläpitää tiettyjen ryhmien valta-asemaa toisiin ryhmiin nähden. Kun näitä rajoja ei kyseenalaisteta, ne asettavat lapset inkluusiota tai sosialisatiota tarvitseviksi. Tällöin esimerkiksi lasten kuuleminen nähdään inkluusiota ilmaisevana toimintana, mutta täyden kansalaisuuden alue jää kuitenkin yhä aikuisille. (Bath & Karlsson, 2016, 556.) Tämä aikuiset ja

lapset vastakkain asettava asetelma on ollut Mannionin ja I'ansonin (2004, 314) mukaan lapsuudentutkimuksessa hyvin sitkeä. Tästä esimerkkinä he toteavat, että vaikka lapsuutta ja aikuisuutta pyrittäisiin kuvaamaan vastavuoroisena, tämä suhde asetetaan pakottavan, epäsymmetrisen valtasuhteen kehikkoon, jossa lapset nähdään lopulta aikuisista riippuvaisina. Valtasuhteiden epäsymmetrisyyttä tarkastelevassa tutkimuksessa lasten autonominen toimijuus on aikuisuuden tuottama hallinnan konteksti. Aikuisuuden ja lapsuuden suhteen ongelmallisuus paikallistuu silloin hallinnallisuuden epäsymmetriseksi ongelmaksi: aikuisuuden positioista käsin koetetaan laventaa lapsille suotujen, yhteisön täysipainoiseksi jäseneksi tuleminen mahdollisuuksia ja rajoja. Tässä kontekstissa lasten toimijuutta on kuvattu esimerkiksi ”taktisena toimijuutena”, toimintana, joka on aina suhteessa aikuisten asettamiin normeihin. (Kallio, 2006, 42.)

Bath ja Karlsson (2016) havainnollistavat artikkelissaan, kuinka lasten solidaarinen, toiset huomioiva ja vastuullinen toiminta vuorovaikutustilanteissa voi olla aikuistoimijoille näkymätöntä. Lasten aktiivisen toimijuuden muotoja ei aina tunnisteta ja siten lasten kansalaisuuteen, johon sisältyy aktiivista sukupolvien välistä oppimista, jää näkymättömiin etenkin, kun kyse on hienovaraisista vuorovaikutuksen muodoista. Silloinkin, kun aikuiset eivät huomaa esimerkiksi lasten välillä olevia erimielisyyksiä, lapset voivat ottaa vastuuta sovittelun prosessista. Tällainen eettisen vastuun ottava lapsikansalainen purkaa kansalaisuuskasvatukseen rakentuneita vastakkainasetteluja aikuisten ja lasten välillä. (Bath & Karlsson, 2016.) Bath ja Karlsson (2016) myös havainnollistavat, että se, millä tavoin aikuiset pystyvät havaitsemaan ja tunnistamaan lasten toimintaa ja toimijuutta, avaa myös mahdollisuuden aikuisen vastuulliselle toiminnalle ja toimijuudelle. Lapset ja aikuiset asettuvat vastuullisuuden oppimisessa samalle viivalle, kun sekä aikuisen että lapsen toimijuus ja positio tunnustetaan tässä hetkessä toteutuvana (Bath & Karlsson, 2016, 559).

Warming (2019) tarkastelee tutkimuksessa tunnustamisen teemaa myös luottamuksen näkökulmasta. Tutkimukseen osallistuneet lapset ja sosiaalityöntekijät pitivät luottamuksen teemaa erityisen tärkeänä, mutta heidän tulkintansa epäluottamukseen liittyen olivat varsin erilaiset. Sosiaalityöntekijöiden mielestä lasten epäluottamuksen taustalla oli varhaisista kiintymyssuhteista kumpuavia ongelmia, kun taas lasten mukaan ongelmana olivat aikuisten epäluottamusta ilmaisevat asenteet lapsia kohtaan. Myös lapset, jotka eivät ol-

leet vaikeissa elämäntilanteissa, kokivat epäluottamusta sekä koulussa että kotona. Tutkimukseen osallistuneet lapset myös ilmaisivat, että eivät usein kokeneet aitoa läsnäolonsa tunnustamista sosiaalisissa suhteissaan. Monet vaikeissa tilanteissa olleet lapset kokivat, etteivät saaneet osakseen läsnäoloa, eivätkä tulleet huomioiduiksi omana itsenään. Läsnäolo, jota lapset kaipasivat, näyttäytyi ehdollisena; sitä varten lapsen tuli käyttäytyä normien ja sääntöjen mukaisesti. (Warming, 2019, 338 – 343.)

Säännöt, normit ja niiden perustelut tuovat esille lapsen ja aikuisen välisen eettisen kohtaamisen hankauspintaa etenkin koulun kontekstissa. Thornbergin (2008) tutkimuksessa lapset kertoivat aikuisten epäjohdonmukaisesta ja epäreiluna koetusta käyttäytymisvoista ja säännöistä koulun arjessa. Thornberg tuo esille, että koulujen toimintatapoihin ja sääntöihin liittyy epäjohdonmukainen asetelma aikuisten ja lasten välillä. Artikkelissa tuodaan esille lasten pohdintaa siitä, miksi aikuisten ei tarvitse noudattaa laatimiaan sääntöjä esimerkiksi välituntiulkoiluun liittyen. Epäjohdonmukaisten sääntöjen maailmassa lapset oppivat aikuisten käyttäytymistä tulkitessaan Thornbergin (2008, 423) mukaan esimerkiksi, että ”on hyväksyttävää valehdella, jotta ei jäisi kiinni itse asettamansa säännön rikkomisesta”. Thornbergin (2008, 426) mukaan autoritatiivinen lähestymistapa sääntöihin luo asetelmia, joissa alisteisessa asemassa olevien täytyy kunnioittaa ylemmässä asemassa olevia, mutta ei päinvastoin.

Thornbergin (2008) tarkastelu tuo näkyväksi, kuinka institutionaalisten kehysten säännöt heijastelevat laajempia yhteiskunnallisia suhteita. Koulun toimintatavat ja aikuisten ja lasten kohtaamisen perustat opettavat lapsille, millaiset vuorovaikutuksen ja toiminnan tavat ja perustelut ovat yhteiskunnassa hyväksyttäviä. Kansalaiskasvatus, jossa ympäröivän yhteiskunnan normistoa ja hierarkioita puretaan ja eettisten kohtaamisen perustoja rakennetaan, voi hyödyntää laajalti koko sitä elämismaailmaa, jossa toisia kohdataan. (Thornberg, 2008.) Löfström, Virta ja Salo (2017, 26) toteavat, että myös poliittisten erimielisyyksien huomina avoimen keskustelun kohteeksi voi rohkaista oppilaita rakentamaan ja perustelevaan yhteiskunnalliseen keskusteluun. Gervais (2012) tutki pojille suunnattua työpajatoimintaa, jossa käsiteltiin ihmisoikeuksia, sukupuolten tasa-arvoa, kansalaisuutta ja sosiaalista vastuullisuutta Boliviassa. Gervais (2012) tarkastelee työpajoihin osallistuneiden asennoitumisen muutoksia ja tuo esille, että kun lapset saavat tarkastella kriittisesti asenteita ja käytäntöjä, joita he yhteiskunnassa ja omassa elämässään kohtaa-

vat, he asennoituvat avoimesti myös omien asenteidensa muuttamiseen. Aikuinen ei opettajan roolissakaan voi ulkoistaa itseään tästä kohtaamisen tasosta. Opettajan rooliin on etenkin Suomessa kuulunut poliittinen neutraalius ja opettajien odotetaan puolustavan kasvatuksellisia arvoja ja välttävän muunlaisia kannanottoja etenkin, mikäli ne poikkeavat yleisestä mielipiteestä (Kemppinen, 2006, 49). Tämä saattaa olla omiaan luomaan ”staattista ja idealistista kuvaa siitä, miten yhteiskunnan pitäisi toimia” (Löfström, Virta & Salo, 2017, 55). Ongelmallista on, että tällaiset idealistiset kuvaukset voivat olla hyvin ristiriitaisia sen maailman kanssa, jonka oppilaat koulun ulkopuolella kohtaavat (Löfström, Virta & Salo, 2017, 55).

Eettisen kohtaamisen ulottuvuudet tuovat näkyväksi myös kysymyksiä tutkimusmenetelmien ja tutkimusetiikkaan liittyen. Tuukkanen, Kankaanranta & Wilska (2012, 132) alleviivaavat, että sosiologisen lapsuudentutkimuksen metodologiassa keskitytään yhä enemmän asemoimaan lapsi tutkimuksen kansatekijäksi, eikä kohteeksi. Myös tutkimuksessa aikuisen on pohdittava asemointiaan suhteessa omiin käsityksiinsä lapsesta ja lapsuudesta. Eriksson ja Näsman (2012) haastattelivat tutkimuksessaan perheväkivaltaa kohdanneita lapsia. Väkivaltaa kohdanneiden lasten tutkimus on kohdistunut enimmäkseen lasten kehitykseen, sosialisointiin ja trauman tutkimukseen. Eettisestä näkökulmasta erityisesti vaikeissa elämäntilanteissa olevien lasten parissa tutkijan tulee olla tietoinen myös lapsen kokemuksen validoinnin ja suojelun ja toisaalta osallistumisen tarpeesta. Artikkelit tuo näkyväksi lapsen kokemuksiin ja tietoon suhtautumisen eettisiä puolia, jotka eivät rajoitu ainoastaan väkivaltaa kohdanneisiin lapsiin. Tutkimuksen konteksti ja lasten kokemukset väkivallasta näyttäytyvät kontekstina, jossa tutkijat lähestyivät lasten kokemuksia erityisellä varovaisuudella ja kunnioituksella. (Eriksson & Näsman, 2012.)

4.6 Yhteenveto

Lapsuudentutkimuksessa teoreettinen kehys ja käsitteistö, jonka varassa kansalaisuutta tutkitaan, nojaa yhä usein vielä hyvin perinteisiin kansalaisuuden malleihin, joissa kansalaisuuden statusluonne, oikeudet ja velvollisuudet ovat keskeisiä. Kansalaisuuden kytkeytyminen ihmisoikeudellisiin perustuksiin on yhä olennainen tausta, jota vasten lapsen kansalaisuutta tarkastellaan myös kasvatuksen ja koulutuksen, sosiaalityön tai siirtolai-

suuden konteksteissa. Kansalaisuus on myös poliittisen yhteisön jäsenyyttä, ja siten kansalaiseksi kasvaminen ja yhteisön jäsenyyteen liittyvät teemat ovat lasten kansalaisuuden tarkasteltaessa useimmiten jollain tavalla läsnä. Perinteisiin malleihin liittyy toisaalta lasten sulkeminen poliittisen toiminnan ulkopuolelle. Lasten osallistumista yhteiskuntaan onkin hahmotettu näkökulmista, joiden kautta lasten poliittinen toiminta ja osallistuminen yhteiskunnalliseen elämään tapahtuvat tässä ja nyt. Samalla olennaiseksi ovat nousseet kysymykset siitä, millä tavoin lapsen kansalaisuus ilmenee arjessa ja lasten omissa kokemuksissa. Eletyn kokemuksen tutkimuksessa erojen näkökulma ja lapsen ja aikuisen välisen suhteen hahmottaminen on ollut olennaista. Kansalaisuuden, osallisuuden ja osallistumisen teemat tarjoavat myös runsain mitoin aineksia, joiden kautta lasten ja aikuisten kohtaamispuolella voi hahmotella.

5 POHDINTA

Lasten kansalaisuutta on tarkasteltu yhteiskunnallisessa lapsuudentutkimuksessa viimeisen kahden vuosikymmenen aikana monitieteisistä näkökulmista ja moninaisissa yhteiskunnallisissa, kulttuurisissa ja poliittisissa konteksteissa. Yhteiskunnalliset ja sosiaaliset käytännöt ja neuvottelut muokkaavat jatkuvasti kansalaisuutta ja näissä neuvotteluissa kiteytyvät kysymykset paitsi yksilön ja yhteisön ja valtion suhteesta, osallisuudesta ja jäsenyyksistä (Ronkainen, 2009, 13). Lasten yhteiskunnallista vaikuttamista ja osallistumista ohjataan, tuetaan ja rakennetaan myös lainsäädännön keinoin. Artikkelien esimerkit Yhdysvalloista (Shier ym., 2014) ja Etelä-Afrikasta (Joubert ym., 2015) osoittavat osaltaan, että poliittisen ja lainsäädännöllisen tuen merkitys lasten yhteiskunnallisen osallistumisen kehittämisessä on olennaista.

Yhteiskunnallisen vaikuttamisen, osallisuuden ja osallistumisen teemat ovat puhuttaneet lapsuudentutkimuksessa monista eri näkökulmista. Vaikuttamistoimintaan sekoittuvat kasvatukselliset ja pedagogiset näkökulmat ja toisaalta kansalaisoikeudelliset lähtökohdat ja emansipatoriset tavoitteet. Tavoitteena on yhtäältä saattaa kasvavat lapset ja nuoret osaksi vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä ja tutustuttaa ja integroida lapset osaksi kansalaisuutta ja olemassa olevia vaikuttamisen tapoja. Edustukselliset vaikuttamiselimet kuten oppilaskunnat saavat suuren painoarvon tärkeänä osana yhteiskunnassa vaikuttamisen harjoittelua suomalaisessa kontekstissa. Osallistumistoiminta nähdään usein kaikille avoimena ja saavutettavana, vaikka toimintaan liittyy myös monia osallistumista rajaavia ja polarisoivia piirteitä. Edustuksellisten rakenteiden puitteissa tapahtuvan osallistumisen erottaminen kaikille oppilaille mahdollisesta ja jokapäiväisissä käytännöissä toteutuvista osallistumisen ja vaikuttamisen muodoista on tärkeää, jotta ymmärrys lasten yhteiskunnallisesta osallistumisesta ei typistyisi vain joidenkin mahdollisuuteen toimia edustuksellisissa elimissä.

Erilaiset yhteiskunnallisen osallistumisen näkökulmat ovat myös keskenään osin ristiriitaisia, eikä niitä ole helppoa asetella suoraviivaisten määritelmien muotoon. Tämä näytetään myös artikkeliaineistossa asetelmina, joissa lapsen kansalaisuutta kuvataan vastakkaiden positioiden kautta. Tuleviin kansalaisiin kohdistuu paljon kiinnostusta heidän potentiaalinsa ja tulevaisuudessa aktualisoituvan toimijuuden näkökulmasta, mutta sa-

malla heidät suljetaan monin tavoin tässä hetkessä toteutuvien yhteiskunnallisten toimijuuden muotojen ulkopuolelle. Lasten kansalaisuuden tutkimuksessa on haastettu ja liudennettu vastakkaisia asetelmia lasten ja aikuisten ja toisaalta lapsuuden ja aikuisuuden välillä. Lapsuudessa aktualisoituvaa kansalaisuutta on etsitty, nimetty ja paikallistettu arkea ja elettyä kokemusta tarkastelevan tutkimuksen kautta. Toisaalta myös aikuisten on muistutettu olevan toisinaan huolenpitoa tarvitsevia. Lapsen kansalaisuuteen liittyvää tulevaisuusorientaatiota on purettu tutkimuksessa näkemällä lasten olevan jo poliittisia ja taloudellisia toimijoita, joiden toiminta ei ole vain harjoittelua, vaan osallistumista itsessään (Alanen, 2009). Lapsen kansalaisuuteen liittyvää tulevaisuusorientaatiota ei nykyisessä yhteiskunnallisessa ja poliittisessa järjestelmässä voi kokonaan purkaa, sillä esimerkiksi täysi poliittinen jäsenyys perustuu täysi-ikäisyyteen.

Biesta (2011, 143) muistuttaa, demokratialle on varsin hyödyllistä tarkastella sitä, kenet politiikan ulkopuolelle suljetaan, sillä se auttaa näkemään, että politiikan ulkopuolella oleminen ei ole seurausta rationaalisuuden tai moraalin puutteesta. Myös Alanko (2013, 18) toteaa, että vaikka lasten, nuorten ja aikuisten välillä on kompetenssieroja, ne eivät ole riittävä peruste sulkea lapset ja nuoret kategorisesti yhteiskunnallisen keskustelun ulkopuolelle. Kansalaisuuden ulossulkevuu den logiikkaa voisi kuvata myös kääntämällä tämä argumentti päinvastaiseksi – yhteiskunnassa ilmenevä rationaalisuuden ja moraalin puute tuottaa tiettyjen ryhmien ulossulkemista yhteiskunnallisesta keskustelusta.

Lapsen kansalaisuuden teemaa jäsentää myös kansalaisuuden erityinen suhde marginaaleihin. Esimerkiksi siirtolaisuuden konteksti näyttäytyy rajapintana, jossa kansalaisuuden ulossulkevat mekanismit aktualisoituvat ja tekevät samalla kansalaisuuteen liittyviä määritelmiä ja ehtoja näkyväksi. Moninaiset marginaalipositiot näyttäytyivät tämän tutkielman valossa hedelmällisinä ja avartavina konteksteina tarkastella kansalaisuutta. Historiallisesta ja perinteisestä poliittisesta näkökulmasta lapsuus on itsessään yhteiskunnan marginaalipositio. Artikkeliaineistossa esimerkiksi lapsen vaikea elämäntilanne näyttäytyi lapsen marginaaliposition moninkertaistajana. Tämä moninkertaisen position huomiointi tuotti Erikssonin ja Näsmanin (2012) tutkimuksessa näkymiä tutkimusetiikkaan. Siirtolaislasten kansalaisuudella on erityinen resonanssi lapsikansalaisen marginaalipositiota tarkasteltaessa. Esimerkiksi lasten täysi osallistuminen perheen elinkeinotoimintaan toi Estradan (2012) tutkimuksessa näkyväksi sen, että lapsuuteen ja lapsiin liitetyt määritelmät ovat hyvin kontekstisidonnaisia.

Toisaalta myös lapsuudentutkimus itsessään tapahtuu erilaisissa yhteiskunnallisissa ja sosiaalisissa konteksteissaan. Esimerkiksi sosialisointiin ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen liittyvä keskustelu saa uusia ulottuvuuksia, kun sitä tarkastellaan esimerkiksi Joubertin ja kumppanien (2015) artikkelissa sosiaalisesti ja poliittisesti jakautuneessa ympäristössä. Etelä-Afrikassa segregaatoin perintö elää edelleen vahvana esimerkiksi siinä, millä tavoin eri väestönsosat kokevat suhdettaan valtioon ja hallintoon. Artikkelissa keskustelu kansalaisuudesta asettuu myös kontekstiin, jossa veronmaksajien osuus kaikista asukkaista on noin kymmenen prosenttia (Joubert ym., 2015, 422). Samalla kun kansalaisuuteen liittyviä keskusteluja käydään etenkin anglosaksisissa ja pohjoismaisissa lapsuudentutkimuksen konteksteissa yhä hienovaraisempia kansalaisuuden käsitteen avaamia prosesseja tarkastellen, katsaus näiden kontekstien ulkopuolelle auttaa hahmottamaan, että tätä keskustelua käydään monin tavoin yhteiskunnallisten todellisuuksien asettamissa rajoissa.

Artikkelit toivat myös näkyväksi, että tutkimuksen teoreettisten ja käsitteellisten valintojen mielekkyyttä on syytä peilata koko tutkimusasetelmaan. Esimerkiksi Eriksson ja Näsman (2012, 64), jotka haastattelivat tutkimuksessaan perheväkivaltaa kohdanneita lapsia, taustoittivat tarkasteluaan Hartin (1992) osallistumisen tikapuumallilla, jossa lapsen eri toimijuuden asteita esitetään koherentissa, mutta toisaalta hierarkkisessa muodossa. Vaikka mallia on kritisoitu laajalti, se toisaalta valottaa lapsen toimijuuden eri muotojen olemassaoloa tutkimuksessa, jonka tarkoituksena oli tarkastella tutkijan ja haavoittuvassa asemassa olevan lapsen välistä tutkimussuhdetta. Valittu teoriakehitys näyttäytyi esimerkiksi Joubertin ja kumppaneiden (2015) tutkimuksessa toisaalta tulkintoja rajoittavana. Artikkelissa kansalaisuuden nähdään toteutuvan esimerkiksi äänestämisen ja toisaalta epävirallisempien vaikuttamisen keinojen, kuten kampanjoinnin kautta. Kansalaisuuden konventionaalisen viitekehyksen rajat tulevat näkyviksi johtopäätöksissä, jossa tutkijat toteavat, että kansalaisuuden teemat, eli lasten viittaukset kansalaisoikeuksiin, velvollisuuksiin ja osallistumiseen näkyivät heidän tutkimuksensa aineistossa lopulta heikosti. Esimerkiksi eletyn kansalaisuuden näkökulmasta Joubert ja kumppanit (2015) olisivat ehkäpä tulleet toisenlaisiin johtopäätöksiin. Eletyn kansalaisuuden näkökulmasta lasten esille nostamat toiveet ja huolenaiheet, jotka artikkelin esimerkkien valossa kytkeytyivät paljolti perheiden ja laajemman yhteisön elämään, näyttäytyvät elävinä esimerkkeinä lasten kansalaisuuden muodoista.

Odotushuoneessa täyttä kansalaisuutta odotteleva lapsikansalainen on sellaisen yhteiskunnan ilmiö, jossa politiikka sanan laajassa merkityksessä on yhä varattu vain aikuisille (Kallio, 2006, 26). Vaikka kansalaisuus käsitettäisiinkin yhä enemmän oppimisprosessiksi (Jans, 2004, 31), on kysyttävä, kenelle tämän prosessin ensisijaisesti nähdään kuuluvan. Jos tämä kansalaisuuden oppimisprosessi sijoitetaan enimmäkseen kouluympäristöön ja poliittiselle toiminnalle nimettyihin paikkoihin, täysi kansalaisuus säilyy edelleen aikuisten alueena. Jos se sen sijaan sijoitetaan sinne, mihin poliittisen kansalaisuuden ei useimmiten nähdä ulottuvan, kuten lasten ja nuorten toimintaan yhteiskunnan kaikilla tasoilla, kansalaisuudesta käydyille neuvotteluille tehdään tilaa laajentua myös odottamattomiin suuntiin.

6 LOPUKSI

Tutkimusaineistonani olevat tutkimusartikkelit ovat luonteeltaan varsin rikasta aineistoa, mikä samaan aikaan tuotti erityisiä haasteita analyysin hahmottamiseen. Artikkeleissa on paljon teoreettisia käsitteitä, kehyksiä ja ideoita, joihin en analyysissäni tarttunut. Analyysin edetessä korostui huomio siitä, että kirjallisuuskatsauksessa sovelletut luennan tavat, tulkinnat ja aineistolle esitetyt kysymykset suuntaavat suuresti analyysin lopputulosta. Tutkimusprosessiin liittyvä aiheiden ja näkökulmien rajaamisen haaste tuli entistäkin näkyvämmäksi ajallisesti hyvin rajallisen tutkimusprosessin puitteissa. Hankaluus luopua kiinnostavista ja hedelmällisistä näkökulmista vei lopulta aikaa varsinaiselta analyysiprosessilta. Esimerkiksi post-humanistiset näkökulmat ovat laajentaneet näkymää lasten kansalaisuuteen tavoilla, joita muutoin ei ole tavoiteltu. Nämä näkökulmat jäivät tässä tutkielmassa huomiotta. Tutkimusprosessissa vastaukseni tutkimuskysymykseeni tuli myös uudelleenarvioinnin kohteeksi. Aineiston lukukerrat tuntuivat avaavan aina uusia näkymiä siihen, mitä ja miten voisi kysyä paremmin. Jos tämän tutkielman puitteissa voisin toteuttaa uusia luku- ja analyysikerroksia, tutkimustehtäväni tarkentuisi ehkäpä kysymään, millä tavoin erilaiset marginaalipositiot rakentavat käsitystä lapsen kansalaisuudesta. Marginaalit ja laitamat tuntuvat tavoittavan erityisellä ja yllättävillä tavoilla uusia kerroksia sekä lapsen että aikuisen kansalaisuudesta.

LÄHTEET

Aapola, S. (2005). Aktiivinen kansalainen koulussa. Kansalaiskasvatuksen piilopetussuunnitelma? Teoksessa T. Ojanperä (toim.), *Näkökulmia aktiiviseen kansalaisuuteen* (9 – 14). Viikin normaalikoulun julkaisuja 2. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Ahokas, L. (2010). *Kansalaiskasvatus ja nuorten osallistuminen*. Helsinki: Ministry of Justice; Tallinna: Riigikantselei; Tukholma: Regeringskansliet.

Alanen, L. (2009). Johdatus lapsuudentutkimukseen. Teoksessa L. Alanen & K. Karila (toim.), *Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta* (9 – 30). Tampere: Vastapaino.

Alanko, A. (2013). Osallisuusryhmä demokratiakasvatuksen tilana: tapaustutkimus lasten ja nuorten osallisuusryhmien toiminnasta Oulussa. Acta Universitatis Ouluensis. Series E, Scientiae rerum socialium 140. Oulu: Oulun Yliopisto.

Alasuutari, M. (2012). ”Jos joku lyö mua, sitten alan itkeä” Lapsen puhe päiväkodin työntekijän ja vanhemman keskustelun kohteena. Teoksessa E. Pekkarinen, K. Vehkalahti., & S. Myllyniemi (toim.), *Lapset ja nuoret instituutioiden kehyksissä. Nuorten elinolot -vuosikirja 2012* (103 – 115). Nuorisotutkimusverkosto, Terveystieteiden tutkimuskeskus ja Valtion nuorisoasiain neuvottelukunta.

Alasuutari, M. (2009). Kasvatusinstituutiot lapsuuden rakentajina. Teoksessa L. Alanen & K. Karila (toim.), *Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta* (54 – 69). Tampere: Vastapaino.

Alhanen, K. (2007). *Käytännöt ja ajattelu Michel Foucault'n filosofiassa*. Helsinki: Gaudeamus.

Anderson, B. (2013). *Us and them?: The dangerous politics of immigration control*. Oxford: Oxford University Press.

Anthias, F. (2009) Translocational Belonging, Identity and Generation: Questions and Problems in Migration and Ethnic Studies. *Finnish Journal of Ethnicity and Migration* (4),1, 6 – 15.

Bacchi, C., & Eveline, J. (2010). Approaches to gender mainstreaming: What's the problem represented to be? Teoksessa C. Bacchi, & J. Eveline (toim.), *Mainstreaming politics: Gendering practices and feminist theory* (111 – 138). University of Adelaide.

Biesta, G. (2011). *Learning democracy in school and society: Education, life-long learning, and the politics of citizenship*. Rotterdam; Boston: Sense Publishers.

Biesta, G., Lawy, R. & Kelly, N. (2009). Understanding young people's citizenship learning in everyday life: The role of contexts, relationships and dispositions. *Education, Citizenship and Social Justice*, 4(1), 5 – 24.

Bosniak, L. (2006). *The citizen and the alien: Dilemmas of contemporary membership*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Cockburn, T. (2007). Partners in power: a radically pluralistic form of participative democracy for children and young people. *Children & Society*, 21(6), 446 – 457.

Cockburn T. (2013). *Rethinking children's citizenship*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Cole, P. (2010). Introduction: 'Border crossings' – the dimensions of membership. Teoksessa G. Calder, P.Cole, & J. Seglow, (toim.), *Citizenship acquisition and national belonging: Migration, membership and the liberal democratic state* (1 – 23). Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Corsaro, William A. (2018). *The Sociology of Childhood*. Sage Publications.

Devine, D., & Cockburn, T. (2018). Theorizing children's social citizenship: New welfare states and inter-generational justice. *Childhood*, 25 (2), 142 – 157.

Eerola-Pennanen, P. (2009). Sörnäisten kansanlastentarhan lapset – Modernin lapsuuden pioneerit. Teoksessa Leena Alanen & Kirsti Karila (toim.), *Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta* (31 – 53). Tampere: Vastapaino.

Eskelinen, T., Gretschel, A., Kiilakoski, T., Kiili, J., Korpinen, S., Matthies, A.-L., Nivala, E., Lundbom, P., Mäntylä, N., Niemi, R., Rynänen, A., & Tasanko, P. (2012). Lapset ja nuoret subjekteina kunnallisessa päätöksenteossa. Teoksessa A. Gretschel & T. Kiilakoski (toim.), *Demokratiaoppitunti: Lasten ja nuorten kunta 2010-luvun alussa* (35 – 94). Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.

Gellin, M., Herranen, J., Junttila-Vitikka, P., Kiilakoski, T., Koskinen, S., Mäntylä, N., Niemi, R., Nivala, E., Pohjola K., & Vesikansa S. (2012). Lapset ja nuoret subjekteina koulujärjestelmässä. Teoksessa A. Gretschel & T. Kiilakoski (toim.), *Demokratiaoppitunti: Lasten ja nuorten kunta 2010-luvun alussa* (95 – 148). Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.

Grover, S. (2004) 'Why Won't They Listen to Us? On Giving Power and Voice to Children Participating in Research', *Childhood* 11(1), 81 – 93.

Hakala, K. (2007) Paremmen tietäjän paikka ja toisin tietämisen tila: Opettajuus (ja tutkijuus) pedagogisena suhteena. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 212. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Helenius, J., Salonen-Hakomäki, S.-M., Vilkkä, H., Saaranen-Kauppinen, A., & Eskola, J. (2015). Teorian ja empirian vuoropuhelu tutkimuksessa. Teoksessa S. Aaltonen & R. Högbacka (toim.), *Umpikujasta oivallukseen. Refleksiivisyys empiirisessä tutkimuksessa* (191 – 220). Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 164. Tampere: Tampere University Press.

Heikkinen, H.L.T. (2018). Kerronnallisuuden tutkimus. Teoksessa R.Valli (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2: Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin* (5., uudistettu ja täydennetty painos.) (145 – 160). Jyväskylä: PS-kustannus.

Huttunen, L. (2005). Etnisyys. Teoksessa A. Rastas, L. Huttunen, & O. Löytty (toim.), *Suomalainen vieraskirja* (117 – 160). Tampere: Vastapaino.

Isin, E.F. (2002). *Being political. Genealogies of Citizenship*. Minneapolis: University of Minneapolis.

Isin, E.F. (2005). Engaging, being, political. *Political Geography*, 24(3), 373 – 387.

Isin, E. F. & Turner, B. S. (2007). Investigating Citizenship: An Agenda for Citizenship Studies. *Citizenship Studies*, 11(1), 5 – 17.

James, A. (2007). Giving voice to children's voices: practices and problems, pitfalls and potentials. *American Anthropologist*, 109(2), 261 – 272.

James, A. (2009). Agency. Teoksessa J. Qvortrup; W.A. Corsaro; M.-S. Honig (toim.) *The Palgrave Handbook of Childhood Studies* (34 – 45). Basingstoke: Palgrave Macmillan.

James, A., & Prout, A. (1997). *Constructing and reconstructing childhood: Contemporary issues in the sociological study of childhood*. London: Falmer.

Jans, M. (2004). Children as Citizens: Towards a Contemporary Notion of Child Participation. *Childhood*, 11(1), 27–44.

Kallio, K. P. (2006). Lasten poliittisuus ja lapsuuden synty. Keho lapsuuden rajankäynnin tilana. Tampere: Tampereen yliopisto.

Kallio, K. P. (2007). Performative bodies, tactical agents and political selves: rethinking the political geographies of childhood. *Space and Polity*, 11(2), 121 – 136.

Kallio K.P., & Häkli J. (2013). Children and young people's politics in everyday life. *Space and Polity*, 17 (1), 1 – 16.

Karhuvirta & Lestinen (2015) Aktiiviseksi alakoulussa - merkityksellistä osallistumista oppilaskunnassa tai globaalikasvatusjärjestöjen kanssa? *Nuorisotutkimus* 33, (3 - 4), 4 – 10.

Kemppinen, L. (2006). Mallikansalaisesta oppimiskonsultiksi – muuttuvat opettajihanteet. Teoksessa S. Suutarinen (toim.), *Aktiiviseksi kansalaiseksi. Kansalaisvaikutamisen haaste* (13 – 52). Jyväskylä: PS-kustannus.

Kiikeri, M., & Ylikoski, P. (2015) *Tiede tutkimuskohteena. Filosofinen johdatus tieteen tutkimukseen*. Helsinki: Gaudeamus.

Kiilakoski, T., Gretschel, A. & Nivala, X., (2012). Osallisuus, kansalaisuus, hyvinvointi. Teoksessa A. Gretschel, & T. Kiilakoski (toim.), *Demokratiaoppitunti: Lasten ja nuorten kunta 2010-luvun alussa* (9 – 34). Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.

Kiili, J. (2016). Lasten edustuksellisen osallistumisen jännitteet kunnallisessa lapsiparlamenttitoiminnassa. *Janus Sosiaalipolitiikan ja Sosiaalityön Tutkimuksen Aikakauslehti*, 24(2), 123 – 138.

Kokkonen, T., Närhi, K., & Matthies, A-L. (2016). Miksi lahjani ei kelpaa? Näkökulmia työelämän ulkopuolella olevien nuorten miesten käsityksiin työelämään osallistumisesta *Nuorisotutkimus* 34 (2) 35 – 49.

Komulainen, S. (2007). The ambiguity of the child's 'voice' in social research. *Childhood*, 14(1), 11 – 28.

Kuortti, J. (2007). Jälkikoloniaalisia käännöksiä. Teoksessa J. Kuortti, M. Lehtonen, & O. Löytty (toim.), *Kolonialismin jäljet. Keskustat, periferiat ja Suomi* (11 – 26). Helsinki: Gaudeamus.

Lapsen oikeuksien sopimus 1989. Unicef. <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan>. Luettu 7.4.2019.

Lee, N. (2001). *Childhood and society. Growing up in an age of uncertainty*. Buckingham: Open University.

Liebel M (2008). Citizenship from below: Children's rights and social movements. Teoksessa Invernizzi A & Williams J (toim.) *Children and Citizenship* (32 – 43). London: Sage.

Lister, R. (2003). *Citizenship: Feminist perspectives*. Basingstoke: Palgrave.

Lister, R. (2007a). Why citizenship: where, when and how children? *Theoretical Inquiries in Law*, 8(2), 693 – 718.

Lister, R. (2007b). Inclusive citizenship: realizing the potential. *Citizenship Studies*, 11(1), 49 – 61.

Lister, R. (2008). Unpacking children's citizenship. Teoksessa A. Invernizzi, & J. Williams (toim.), *Children and citizenship* (9 – 19). Los Angeles: SAGE Publications.

Löfström, J., Virta, A., & Salo, U-M. (2017). *Valppaaksi kansalaiseksi: Yhteiskuntatiedollisen opetuksen taito ja teoria*. Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen tutkimus- ja kehittämiskeskuksen tutkimuksia, 15. Helsinki: Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Mannion, G., & I'anson, J. (2004). Beyond the disneyesque: children's participation, spatiality and adult-child relations. *Childhood*, 11(3), 303 – 318.

Mäkinen, K. (2012) Ohjelmoidut eurooppalaiset. Kanalaisuus ja kulttuuri EU-asiakirjoissa. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 111. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Nousiainen, L., & Piekkari, U. (2007). *Osallistuva oppilas – yhteisöllinen koulu. Toimivan oppilaskunnan opas*. Opetusministeriön julkaisuja 2007,32. Opetusministeriö: Koulutus - ja tiedepolitiikan osasto.

Nuorisolaki (1285/2016)

O'Brien, M., & Salonen, T. (2011). Child poverty and child rights meet active citizenship: A New Zealand and Sweden case study. *Childhood*, 18(2), 211 – 226.

Oikeusministeriö. (2014). Avoin ja yhdenvertainen osallistuminen. Valtioneuvoston demokraatioliittinen selonteko 2014. Helsinki: Oikeusministeriö.

Opetushallitus (2014) Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf (luettu 23.5.2019)

Perustuslaki 731 /1999

Quennerstedt, A. (2011). The construction of children's rights in education – a research synthesis. *The International Journal of Children's Rights*, 19(4), 661 – 678.

Piattoeva, N. (2010). *Citizenship education policies and the state. Russia and Finland in a comparative perspective*. Akateeminen väitöskirja. Acta Universitatis Tamperensis 1561. Tampere: Tampereen yliopisto.

Pietikäinen, S., & Mäntynen, A. (2009). *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.

Philo, C., & Smith, F.M. (2003). Guest editorial: Political geographies of children and young people. *Space and Polity*, 7 (2), 99 – 115.

Prout, A. (2011). Taking a step away from modernity: reconsidering the new sociology of childhood. *Global Studies of Childhood*, 1(1), 4 – 14.

Pyry, N. (2015). Hanging out with young people, urban spaces and ideas: Openings to dwelling, participation and thinking. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Rigo, E. (2009). *Rajojen Eurooppa*. Helsinki: Like.

Ronkainen, Jussi (2009). Väliiviivakansalaiset. Monikansallisuus asemana ja käytäntönä. Yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 103. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Salo, U-M. (2010). Lapset, politiikka ja yhteiskunnallinen osallistuminen. *Kasvatus*, 41 (5), 419 – 431.

Salminen, A. (2011). Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. Vaasa: Vaasan yliopiston julkaisuja 62.

Satka, M., Alanen, L., Harrikari, T., & Pekkarinen E. (2011). Johdatus lasten ja nuorten hallinnan kysymyksiin. Teoksessa M. Satka, L. Alanen, T. Harrikari & E. Pekkanen (toim.), *Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta* (7 – 28). Tampere: Vastapaino.

Siippainen, A. (2012). ”Se tietynlainen vapaus, että lapset tietää että koko talo on tyhjä.” Vuorohoidon joustavat sukupolvisuhteet. Teoksessa E. Pekkarinen, K. Vehkalahti, & S Myllyniemi (toim.), *Lapset ja nuoret instituutioiden kehyksissä. Nuorten elinolot -vuosikirja 2012* (116 – 127) Nuorisotutkimusverkosto, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos ja Valtion nuorisoasiain neuvottelukunta.

Silvennoinen, H. & Kinnari, H. (2015). Koulutus, kilpailukyky ja hallinta. Teoksessa E. Harni (toim.), *Kontrollikoulu: Näkökulmia koulutukselliseen hallintaan ja toisiin oppimiseen* (64 – 87). Jyväskylä: Kampus Kustannus.

Spyrou, S. (2011). The limits of children’s voices: From authenticity to critical, reflexive representation. *Childhood*, 18(2), 151 – 165.

Stenvall, E. (2018) Yhteiskunnallinen osallisuus ja toimijuus: Lasten osallistuminen, kansalaisuus ja poliittisuus arjen käytäntöinä. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.

Strandell, H. (2010). From structure–action to politics of childhood: sociological childhood research in Finland. *Current Sociology*, 58(2), 165 – 185.

Tammi, T., & Hohti, R. (2017) Lasten osallistuminen ja posthumanistinen ontologia: urittuvaa ja emergenttiä kartoittamassa. *Kasvatus & Aika*, 11(1), 69 – 83.

Toivonen, V.-M. (2017). Lapsen oikeudet ja oikeusturva. Lastensuojeluasiat hallintotuomioistuimissa. Akateeminen väitöskirja. Helsinki: Alma Talent.

Vandenbroeck, M., & Bouverne-De Bie, M. (2006). Children’s agency and educational norms: a tensed negotiation. *Childhood*, 13(1), 127 – 143.

Vesikansa 2002. Demokratia kouluissa ja nuorisotyössä. Teoksessa A. Gretschel (toim.) *Lapset, nuoret ja aikuiset toimijoina. Artikkeleita osallisuudesta* (11 – 30). Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Virta, A., & Virta, M. (2015). What to change – how to have influence? Children’s ideas about exercising power and participating. *Journal of Social Science Education*, 14(2), 81 – 91.

Wall, J. (2012). Can democracy represent children? Toward a politics of difference. *Childhood*, 19(1), 86 – 100.

Woodhead, M. (2009). Child Development and the Development of Childhood. Teoksessa J. Qvortrup; W.A. Corsaro; M.-S. Honig (toim.) *The Palgrave Handbook of Childhood Studies* (46 – 61). Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Wyness, M. (2009). Children representing children: participation and the problem of diversity in UK youth councils. *Childhood*, 16(4), 535 – 552.

Wyness, M. (2013). Global standards and deficit childhoods: The contested meaning of children's participation. *Children's Geographies*, 11(3), 340 – 353.

LIITEET

Liite 1. Aineistolähteet

Bath, C. & Karlsson, R. (2016). The ignored citizen: Young children's subjectivities in Swedish and English early childhood education settings. *Childhood*, 23(4), 554 – 565.

Cross, B. (2011). Becoming, being and having been: practitioner perspectives on temporal stances and participation across children's services. *Children & Society*, 25(1), 26 – 37.

Devine, D. (2002). Children's citizenship and the structuring of adult-child relations in the primary school. *Childhood*, 9(3), 303 – 320.

Eriksson, M., & Näsman, E. (2012). Interviews with children exposed to violence. *Children & Society*, 26(1), 63 – 73.

Estrada, E. (2013). Changing household dynamics: children's American generational resources in street vending markets. *Childhood*, 20(1), 51 – 65.

Gervais, C. (2012). Boys meet girls' rights: Bolivian adolescent males' claims of commitment to gender quality. *Children & Society*, 26(5), 356 – 367.

Jans, M. (2004). Children as citizens: towards a contemporary notion of child participation. *Childhood*, 11(1), 27 – 44.

Joubert, I., Phatudi, N., Harris, T., & Moen, M. (2015). Education for democratic citizenship through a literacy-based approach: A case of South-African township children. *Children & Society*, 29(5), 421 – 433.

Larkins, C. (2014). Enacting children's citizenship: developing understandings of how children enact themselves as citizens through actions and acts of citizenship. *Childhood*, 21(1), 7 – 21.

Meloni, F., Rousseau, C., Montgomery, C., Measham, T. (2014). Children of exception: redefining categories of illegality and citizenship in Canada. *Children & Society*, 28(4), 305 – 315.

Mitra, D., Serriere, S., & Kirshner, B. (2014). Youth participation in U.S. contexts: student voice without a national mandate. *Children & Society*, 28(4), 292 – 304.

Neale, B. (2002). Dialogues with children: children, divorce and citizenship. *Childhood*, 9(4), 455 – 475.

Olsson, Å. (2017). Children's lived citizenship: A study on children's everyday knowledge of injury risks and safety. *Childhood*, 24(4), 545 – 558.

Read, J. (2011). Gutter to garden: historical discourses of risk in interventions in working class children's street play. *Children & Society*, 25(6), 421 – 434.

Shier, H., Méndez, Marisol H., Centeno, M., Arróliga, I., & González, M. (2014). How children and young people influence policy-makers: lessons from Nicaragua. *Children & Society*, 28(1), 1 – 14.

Thornberg, R. (2008). 'It's not fair!'—voicing pupils' criticisms of school rules. *Children & Society*, 22(6), 418 – 428.

Tuukkanen, T., Kankaanranta, M., & Wilska, T.-A. (2013). Children's life world as a perspective on their citizenship: The case of the Finnish Children's Parliament. *Childhood*, 20(1), 131 – 147.

Warming, H. (2019). Trust and power dynamics in children's lived citizenship and participation: the case of public schools and social work in Denmark. *Children & Society*, 33(4), 333 – 346.

Liite 2 Artikkeliaineiston tutkimusasetelmat

Bath & Karlsson 2016: The ignored citizen: Young children's subjectivities in Swedish and English early childhood education settings.

Artikkelissa tarkastellaan esimerkkejä lasten kansalaisena toimimisesta kahden etnografisen tutkimuksen valossa. Tutkimukset sijoittuivat ruotsalaiseen ja englantilaiseen varhaiskasvatuksen kontekstiin. Englannissa tutkimus tapahtui koulussa ja Ruotsissa esikoulussa. Kumpaankin tutkimukseen osallistui 3 – 5 –vuotiaita lapsia. Artikkelissa huomioidaan, että lapset vaikuttavat ihmisten välisiin suhteisiin tavoilla, jotka jäävät usein aikuisilta huomaamatta. Näitä vaikuttamisen tapoja ja solidaarisuuden ilmauksia tulkittiin lasten kansalaisuuden muotoina.

Cross, B. (2011). *Becoming, Being and Having Been: Practitioner Perspectives on Temporal Stances and Participation across Children's Services.*

Artikkelissa tarkastellaan kansalaisuudelle annettujen merkitysten ja kokemusten muutoksia temporaalisten positioiden kautta. Artikkelissa tavoitteena on ymmärtää, kuinka erilaiset ammatilliset käytännöt vaikuttavat nuorten käsityksiin yhteiskunnallisesta osallistumisesta. Toinen artikkelissa hyödynnetty aineisto on tuotettu osallistuvan havainnoinnin keinoin 11 – 14 –vuotiaille järjestetyissä aktiviteeteissa. Toinen aineisto koostuu nuorten kanssa työskentelevien haastatteluista, jotka on toteutettu elämänhistorian (*life history*) näkökulmasta.

Devine, D. (2002). *Children's Citizenship and the Structuring of Adult-child Relations in the Primary School.*

Artikkelissa tarkastellaan lasten kokemusta koulusta kansalaisuuden näkökulmasta. Artikkelin aineistona ovat haastattelut, havainnointiaineisto ja kyselyt (joihin avoimet vastaukset), jotka toteutettiin kolmessa alakoulussa erilaisilla sosioekonomisilla alueilla Irlannissa. Puolistrukturoituihin haastatteluihin osallistui 133 lasta 7 – 8 vuotiaiden ja 10 – 11 –vuotiaiden ikäryhmistä. Lisäksi haastatteluihin osallistui viisi opettajaa ja kolme rehtoria.

Eriksson, M.; Näsman, E. (2012). *Interviews with Children Exposed to Violence.*

Artikkelissa tarkastellaan tutkimuseettisiä näkökulmia Ruotsissa toteutetun haastatteluaineiston avulla. Puolistrukturoituihin haastatteluihin osallistui 10 poikaa ja 7 tyttöä, jotka olivat iältään 8 – 17 –vuotiaita. Lapset olivat altistuneet perheväkivallalle, joka oli kohdistunut isän toimesta äitiin.

Estrada, E. (2013). Changing household dynamics: Children's American generational resources in street vending markets.

Artikkelissa tarkastellaan perheidensä kanssa katuruokakojuja pitäviä lapsia ja nuoria Los Angelesissa. Tutkimus koostuu etnografisesta aineistosta, johon sisältyy 20 lapsen ja 9 vanhemman haastattelut sekä yhdeksän kuukauden osallistuva havainnointijakso.

Gervais, C. (2012). Boys Meet Girls' Rights: Bolivian Adolescent Males' Claims of Commitment to Gender Equality.

Artikkelissa tarkastellaan Boliviassa toteutetun, pojille suunnatun ihmisoikeus- ja tasa-arvotyöpajan tuloksia. Kolme tuntia kestäviä työpajoja järjestettiin yhteensä 45 kertaa kahden ja puolen vuoden aikana. Työpajoihin osallistui 69 nuorta, jotka olivat 13 – 17 -vuotiaita. Artikkelin aineistona on kysely, johon osallistuneet nuoret olivat osallistuneet vähintään 85 % työpajoista.

Joubert, I.; Phatudi, N.; Harris, T.; Moen, M. (2015). Education for Democratic Citizenship through A Literacy-based Approach: A Case of South African Township Children.

Artikkelissa tarkastellaan kansalaisuutta yhdeksänvuotiaille järjestetyn kielityöpajan kontekstissa Etelä-Afrikassa. Työpajan yhteydessä haastateltiin 43 oppilasta. Työpajan tavoitteena oli oppia englantia ja näin fasilitoida lasten mahdollisuuksia tulla kuulluksi demokraattisessa järjestelmässä. Työpaja järjestettiin valtion koulussa, joka sijaitsee sosioekonomisesti heikolla alueella.

Larkins 2014: Enacting children's citizenship: Developing understandings of how children enact themselves as citizens through actions and Acts of citizenship.

Artikkelissa tarkastellaan lasten elettyä kansalaisuutta kahdessa kontekstissa. Puolet tutkimukseen osallistuneista oli Walesista ja puolet Ranskasta (yhteensä 55 lasta, 5 – 13 -vuotiasta lasta). Tutkimukseen osallistuneet lapset tapasivat neljästä kuuteen kertaa ryhmissä, joissa oli aktiviteettejä, kuten pelejä, valokuvausta,

videointia, piirtämistä ja keskustelua. Tutkimusaineisto koostui nauhoitteista ja tallenteista, jotka taltioitiin näissä tapaamisissa.

Meloni, F.; Rousseau, C.; Montgomery, C.; Measham, T. (2014). *Children of Exception: Redefining Categories of Illegality and Citizenship in Canada*.

Artikkelissa tarkastellaan oikeudenkäyntimateriaalien lakidiskursseja kolmen oikeustapauksen kautta Kanadassa. Tapauksissa päätettiin lapsen karkotuksesta tai oikeudesta jäädä Kanadaan.

Mitra, D.; Serriere, S. & Kirshner, B. (2014). *Youth Participation in U.S. Contexts: Student Voice Without a National Mandate*.

Artikkelissa tarkastellaan nuorten demokraattisen osallistumisen konteksteja kolmen tutkimusesimerkin valossa. Artikkelisi esittelee osallistumisen kanavia, käytäntöjä ja projekteja, jonka kautta nuorten osallistumista rakennetaan Yhdysvalloissa.

Neale, B. (2002). *Dialogues with Children: Children, Divorce and Citizenship*.

Artikkelissa tarkastellaan lapsia, joiden perheet olivat erilaisissa erotilanteissa. Aineistona on keskusteluhaastattelut, johon osallistui 117 nuorta.

Olsson 2017: *Theorizing children's social citizenship: New welfare states and inter-generational justice*.

Olsson tarkastelee lasten elettyä kansalaisuutta turvallisuuden ja riskien näkökulmasta. Tutkimuksen aineistona on ryhmähaastattelut, jotka toteutettiin kolmessa eri koulussa. Kouluista kaksi oli maaseudulla ja yksi keskisuudessa kaupungissa. Maaseutu- ja kaupunkikoulujen välillä oli tilastollisia sosioekonomisia eroja koulutuksen ja tulotason suhteen. Haastatteluihin osallistui 113 lasta kolmesta ikäryhmästä (8 – 9 -vuotiaat, 11–12 -vuotiaat ja 14 – 15 -vuotiaat)

Read, J. (2011). *Gutter to Garden: Historical Discourses of Risk in Interventions in Working Class Children's Street Play*.

Artikkelissa tarkastellaan kadulla leikkiviin lapsiin liitettyjä riskidiskursseja 1900 – luvun alun Lontoossa ja Edinburghissa. Aineistona oli teksti- ja kuvadokumentteja kolmesta vapaasta päiväkodista (*Free Kindergarten*).

Shier, H. ; Méndez, Marisol H. ; Centeno, M. ; Arróliga, I. ; González, M. (2014). How Children and Young People Influence Policy-Makers: Lessons from Nicaragua.

Artikkelissa tarkastellaan lapsia yhteiskunnalliseen päätöksentekoon osallistavia hankkeita Nicaraguassa. Tutkimuksen aineistona on neljä dokumentoitua tapusta, joissa lapset ja nuoret olivat osallistuneet paikallisten hallintojen päätöksentekoon. Aineistonkeruumenetelmistä, haastateltujen määrästä ja ikäprofiilista ei raportoitu.

Thornberg, R. (2008). 'It's Not Fair!'—Voicing Pupils' Criticisms of School Rules.

Artikkelissa tarkastellaan lasten suhdetta koulun sääntöihin kahden etnografisen tutkimusaineiston avulla. Etnografiat toteutettiin kahdessa alakoulussa Ruotsissa. Niihin osallistui kaksi esikoululuokkaa (6 -vuotiaita oppilaita), kaksi kakkosluokkaa (8-vuotiaita oppilaita) ja kaksi vitosluokkaa (11-vuotiaita oppilaita). Yhteensä tutkimukseen osallistui 114 oppilasta ja 13 opettajaa. Etnografinen aineisto koostui osallistuvasta havainnoinnista, äänityksistä, kvalitatiivisista haastatteluista (opettajien kanssa), ryhmähaastatteluista (johon osallistui 139 yhteensä oppilasta kahdesta neljään oppilaan ryhmissä).

Tuukkanen, T.; Kankaanranta, M. & Wilska, T.-A 2012: Children's life world as a perspective on their citizenship: The case of the Finnish Children's Parliament.

Artikkelissa tarkastellaan Suomen lasten parlamentin osallistujien käymää keskustelua nettifoorumissa. Lasten parlamentin keskustelufoorumissa edustajiksi valitut lapset saivat esittää vapaasti mielipiteitään haluamista aiheista. Keskustelua oli moderoimassa kaksi aikuista. Tutkimukseen aineisto koostui 566 keskusteluviestistä. Keskustelua kävi yhteensä 61 lasta (joista 42 tyttöä ja 19 poikaa), jotka olivat iältään 10 – 13 vuotiasta.

Warming, H. (2019). Trust and Power Dynamics in Children's Lived Citizenship and Participation: The Case of Public Schools and Social Work in Denmark.

Artikkelissa tarkastellaan luottamusta ja valtdynamiikkaa kahden tanskalaisissa kouluissa toteutetun tutkimushankkeen valossa. Ensimmäisen hankkeessa iältään 7 – 12 -vuotiaille ja 13 – 17 -vuotiaille lapsille (n=17) järjestettiin työpajoja, joihin

osallistuneita lapsia myös haastateltiin. Hankkeeseen kuului myös kyselytutkimus, johon osallistui yhteensä 645 lasta. Iältään lapset olivat 12 – 14 -vuotiaita tanskalaisista kouluista. Vastauksista 63 jätettiin pois, joten tutkimusaineiston muodosti lopulta 582 vastausta ja todellinen vastausprosentti 90. Vastaukset analysoitiin tilastollisesti khin-neliö testillä. Vain merkiseviä korrelaatioita ($P < 0.05$) osoittavia tuloksia analysoitiin. Toisen hankkeen aineistona oli kyselytutkimus 11 – 13 vuotiaille lapsille. Kyselyyn vastasi 927 lasta 50 tanskalaisesta koulusta. Vastausprosentti oli 51. Korrelaatiot testattiin käyttämällä c 2, g-testiä tai t-testiä. Vain merkittäviä korrelaatioita ($P < 0.05$) osoittavia tuloksia analysoitiin. Toiseen hankkeeseen kuului myös ryhmähaastattelut, joihin osallistui 15 iältään 11 – 13 -vuotiasta lasta. Haastattelut toteutettiin kouluissa, jotka edustivat erilaisia fyysisiä ympäristöjä, sosioekonomista taustaa ja organisaatioita. Haastatteluihin osallistuvat eivät olleet vastanneet hankkeeseen kuuluneeseen kyselyyn.